

A.M. N. MŰZEMEK
HÍRLAP OSZTÁLY

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 41. szám tartalomjegyzéke: a tagadás tagadása (kassák lajos) • az idegen (andre-
ánszky istván) • mese az idealisztikus filozófiáról
(szántó hugó) • a massim bontempelli novellája (fordította mária béla) • vers (james
stephens) • új szociális idealizmus felé III. (hort dezső) • vándor, nyári vihar (keleti
jenő versei) • európa (murányi kovács endre) • levelek egy halott árnyékában (gró
lajos) • hozzászólás bartók béla új könyvéhez III. (jusstusz györgy) • kassák lajos:
napjaink átértékelése (rubin lászló) • fametszet (ewald mataré)

1935 március VII évfolyam 41 szám

A tagadás tagadása

Nem a tagadás érdekében, hanem a tagadás tagadásaért írom az alábbiakat.

Elsősorban álltam azok között a szocialisták között, akik a tagadás álláspontját vallották a munkáspártok utóbbi másfél évtizedes elméleti dogmatizmusával és gyakorlati tévelygéseivel szemben. 1924-ben megjelent *Álláspont* című könyvem már nyílt szembehelyezkedés volt a balkezes kísérletezőkkel és a meddő okoskodókkal. Azt mondtam: ami van, rosszul van; pillanatnyilag talán a semmittevés is érdekesebb cselekedet lenne a hebehurgia kapkodásnál egyrészt, másrészt annál a begubózott dogmatizmusnál, amit egyszerűen elméleti képzettségnek neveztek. Holott semmi egyéb nem volt ez tradíciók vak tiszteleténél és többé-kevésbé jóltakargatott egyéni tehetetlenségénél. Mindnyájunknak látnunk kellett volna az összeomlás közeleli bekövetkezését (rosszul végzett munkának csak rossz lehet az eredménye) s mikor szoltam róla és a tévedések kiigazítását követeltem, lelkiismeretfurdalás nélkül lelkiismeretlenséggel vádoltak. Sajnos, nekem lett igazam s, aki ma is állok a helyemen, látom, hogy az egykori hithűek hogyan válnak hitetlenekké, az egykori dogmatikusok hogyan térnek át a szabadosság útvesztőire s ami nem kevésbé végzetes: a tegnapi mameluk igenlőkből hogyan lettek fölényeskedő, cinikus tagadók. Illúziókban éltek és a lelepleződött valóság máról-holnapra fejvesztettekké tette őket. Mintha különösebb részük nem is lett volna a bajok felidézésében, elfordultak a szomorú eredményektől. Akadnak olyanok és egyre szaporodnak, akik bevallják, hogy igazam volt elmondott kritikáimban s úgy tesznek, mintha végre összetalálkoztunk volna a tagadás szellemében.

Nem kell, hogy újra elmondjam álláspontomat, de kijelentem, hogy ezekkel az új tagadókkal semmi közösséget nem vállalok. Velem, a múlt és a rossz tagadását a jelen ismerete és a jövőbe vetett hitem mondatta ki. Nem a szocializmussal, szorosabb értelemben, nem is a marxizmussal, hanem annak meghaladott vagy félreértett és örökérvényűnek magyarázott tételeivel és ezeknek a tételeknek együgyű, vagy ügyesen alakoskodó haszonélvezőivel szemben vagyok tagadásban. És ebből következik: ha hű akarok maradni a szocializmushoz, egy lépéssel ismét előbbre kell lépnem és úgy vélem, mindazoknak, akik komolyan hasznosítani akarják képességeiket — a tagadás helyzetéből, a tagadás tagadásának álláspontjára kell helyezkedniök.

A tagadás tagadása már maga a pozitív igenlés.

A *Munka* vállalja ennek az álláspontnak hangsúlyozását. *Igeneljük* a szocializmust s így magától értetődik, hogy *igeneljük* az érdekében

folytatott munkálkodás szükségességét is. S azokkal szemben, akik ma ugyanolyan dogmatikusan tagadnak, mint amilyen dogmatikusan tegnap szolgáltak, talán még elszántabban kell felvenni a küzdelmet, mint az ortodox formulák szószólói ellen. Az elzárkózást hirdető szólamok halála után bekövetkezett a nagy összekavarodás ideje. A tegnapi hitvitázók lekerülvén a fórumról, megmosták kezeiket és iparkodnak átjutni a kényelmesebb életformák kulisszái közé.

A pártdogmák elleni harc nem szabad, hogy elvezessen bennünket az amoralitás posványába. Ma már láthatjuk ennek a folyamatnak siralmas elindulását.

Az új tagadók nemcsak a múlt hibáit, hanem a jelen kötelességvállalását is megtagadták.

Feladatunknak tartjuk tehát, hogy ne csak a megtagadottakkal, hanem a tagadókkal szemben is elmondjuk véleményünket a tagadás tagadásának álláspontjáról és a pozitív értelmű munkálkodás jegyében. Az emberi élet érdekében komoly feladatok megoldása vár a gondolkodó emberre. A tagadás nem merítheti ki erőinket és nem elégedhetünk meg a módszertani ismeretek magyarázásával, menekülés ez is a valóság problémái előtt. Új tények és igazságok várnak felfedezésre és megfogalmazásra.

Felfedezéseinkkel és alkotásainkkal igazoljuk szociális elhivatottságunkat.

Kassák Lajos

Az idegen

A szobában gyenge világgal égett a lámpa, nem srófolták fel magasra, különben nagyságához mérten nagyobb lángot kellett volna adnia. Az udvarról, a kinyitott ajtón át bevágott a levegő, emiatt magasra húzódott a láng. Túlságosan magasra, úgyannyira, hogy füstöt eresztett, ami azután még jobban bekormozta a lámpaüveget. A lángnak ez a magasraszökő játéka többször megismétlődött egymásutánban, mert, aki belépett az ajtón, annak a keze ügyetlenkedően babrált a kilincsen. A kilincsen tartotta a kezét a jövevény és mégis, ahogy a bentlevőkhöz fordult, kivágódott az ajtó egészen a sarokvasig.

— Nem tudom, milyen helyre tévedtem.

Az asztal sarkától magas ember emelkedett fel, olyan nagy volt, ahogyan állt, feje kiesett a drótoncsüngő lámpa fényköréből. A láng széles vállát és fekete posztómellényén a katonagombsort világította meg. Rézből valók voltak a gombok, akkora nagyok, mint egy medália, valamelyik uralkodó ábrázatával. Hangja fiatalosan, úgy jön fel belőle, mintha a szavak felülről, tarkójából ereszkednének kifelé.

— Én, Konter Mihály vagyok — mondta az ifjúember.

Mindjárt utána ismételte:

— Konter Mihály.

munka

Mintha nevével súlyt igyekezne adni személyének.

— Igen, én vagyok az.

Az ifjúember az ajtónál a sapkája bélésébe beszélt:

— Igen, — mondotta és meghuhokolta a kezefejét. A sapkájába bámult, oda, ahol a sapkagyár neve van bepecsételve körbélyegzővel. Ezt világosságnál se lehetne leolvasni, mert sapkája tetején, pont közepén, azon a helyen, ahol viseléskor fejbúbja érinti, zsírfojtos. A sapkát olyan ember viseli, aki nem gondolja kellőképpen a haját; nem mossa időnként szodásvízben.

A magas csak derékban fel látta az ifjúembert, aki zavarában apránként kurta lépésekkel ért az asztalhoz. Az ifjúember úgy tartotta a sapkáját, hogy a magas is bele láthatott. Annak is hasonló vélekedése lehetett az ifjúember haját illetően, mert futólagos szempillantása a hajára esett. Az ifjúember a fejét forgatta, a magas tekintetét kereste.

— Hogy én kit keresek? Akihez jöttem volna, odavan az Alföldeken répamunkálatoknál, családostul. Nála szorultam volna meg az éccakára. Azonban, ha maguk befogadnának engemet...

Válasz még jóideig nem hangzott. Szavakkal tartozott még az ifjúember. Az ilyen percek a legnehezebbek közé számítódnak. Áll mozdulatlan és hangot nem hallat, akinek felelni kellene.

— Hová is való lennél te?

Az ifjúember a kabátját gombolta felülről lefelé. Az ujjai vékonyak voltak, akár a giliszták. Mindamellet, ha úrforma lenne, meghálna éjszaka a vendéglősnél. Ruházatra sem úrforma, hacsak beszédjében nincs könyedség. Simán jönnek belőle a szavak, jóllehet látszik, ahogyan keresi mondanivalóját. A magas áll egyhelyben, jobb kezefefe az asztal lapján pihen. Tömpe, széles ujjain behasadozottak a körmök.

— Irás van? — kérdezi és felemeli az asztallapról a kezét.

— Ritka, hogy magammal lennének a papírjaim. Elvértve, nem mondom, megakad azokból a krix-kraxokból.

A magasember az igazolóírást nem becsülte le, mint az ifjúember; hangjából ez érződött ki.

— Mert a törvény előírja.

Az ifjúember, mintha nem hallotta volna az imént mondottakat.

— Hűvösek már az éjszakák, derek is gyakoriak.

A szoba sarkában megmozdult az asszony, akit az ifjúember ezideig nem láthatott. Az asszony közelebb jött hozzá. A tekintetével is megközelítette az ifjúembert, olyan szemekkel, mintha gyönyörúsége telne benne.

— Azért csak fogadd be. Elfér közöttünk, nem dönti ki a ház falát.

Az asszony a magashoz intézte beszédét, de az ifjúember felé fordultan ejtette ki a szavakat. Az meleget érzett, imént jöve csak a kinti hidegről. Az asszonyban, mintha nem is volnának csontok, csupa hús a válla és könyökig feltúrt ruhaujjában a karja. A nyaka.

A magas a levegőbe lendítette tenyerét.

— Te csak ne szólj bele. Nem is arról van itt szóbeszéd, hogy ki-dőlne a ház fala, a szorultságtól, ha befogadnánk éjszakára.

Az ifjúember nem emelte le a szemét az asszonyról. Ezt látta a magas, aki kilépett a sötétből és arca láthatóvá lett a másik előtt.

A magas orcáján, az orrcimpától baloldalt, majdhogy nem a fülig vágásos forradás. Vastagon hegedt vágás, élesen mutatja magát a homályos szobában. Úgy tetszett, mintha türe lenne szedve a bőre a szeme körül. Bő tekintettel nézett az ifjúember kezefejére és ez volt az a pillanat, amikor a szeme köré felszedett ráncok kisimultak.

Az ifjúember elkapta a magas szurós tekintetét, azon a helyen a nadrágszáránál, ahol a kezefeje csüngött. Egy vadhúskinövés a hüvelykujján, ami miatt tenyerével kifelé tartja kezefejét, úgy, mintha csuklóban kificamodott volna. Mindez egy vadhúskinövés miatt, amilyenhez hasonlóak a csúfító testi hibák és az eláruló különös ismertető jelek. Átcserélte másik kezébe a sapkáját és úgy tartotta, hogy az bal kezefejét eltakarta.

Vannak emberek a városokban, akik szarvasbőrkeztyűben fogják kezükben a kanalat, a villát. Az ajtókilincsre is keztyűs kézzel teszik tenyerüket. Keztyűs kézzel alszanak és álmukban, ha megfognak kezüjükbe eső dolgokat, jól vigyáznak ujjaik hegyére, hogy érdessé ne válljanak. Olyan legyen ujjaik tapintása, mint a bársony ruhaszövet; mint a giliszta, puhán, símulékonyan csússzon a pénzemberek kabátjának zsebeibe. Az ifjúember a saját zsebébe nyult és onnan húzta ki azt a gyűrött papírlapot, amit balkézével nyújtott oda a magasnak. Az messzire tartotta az írást a szemétől és úgy okkumlálta a sorokat.

— Ez épp, hogy fehéren, fekete. Sokaknak van iskolai bizonyítványuk, akik egyforma korosak teveled. Iskolák között különbség van ám. Akadnak olyan iskolák is, ahol fűrészpórral kitömött bábukon tanulnak; a könyvekről pedig azt sem tudják mire való.

Az ifjúember rándított a vállán és olyan mozdulatot tett, mint a könnyen ingerlékeny állatok, vagy mint zavarbajött fiatalok, akik teli vannak kirobbanásra váró indulatokkal, de ami csak kipirosodott arcukon és hirtelenkedő mozdulataikban nyilvánul meg.

A magas úgy tesz, mintha az ember arcáról olvasna.

Vannak iskolák, nagyvárosok pincéiben, ahol hasonlóan finom ujjú emberek sajátítanak el különös mesterséget. A helyiség közepén fűrészpórral kitömött ember áll. Szakasztott úgy áll ott, mint egy ember. Mosolyog, mint az életben. Fekete lüszterkabátot visel és csíkos zakónadrágot. Egyhelyütt áll, mintha legyökerezett volna a lába. Finomkezü emberek ólálkodnak közelében. Senki észre nem veszi, amint a nagy pénztárca a kitömött ember zsebéből átvándorol valamelyikük tulajdonába, anélkül, hogy a kitömött embernek tudomása lenne róla. Nem könnyen csinálódik, ilyenformán: borotvakéssel előbb fel kell metszeni a farzseb tájékán a nadrágszövetet és így hozzáférközve a pénztárcához, kiemelni onnan. A kitömött ember, mintha telítve lenne villamossággal, rögtön érzékeli a durva tapintást. Csengők berregnek a kitömött ember torka tájékán, a nyakkendő csokor kötése alá rejtetten.

— Hallottam én olyan iskoláról is, ahol kitömött bábukon tanulnak.

A magas a papírlapot tartotta mindkét kezében. Rávetette szemét gyanakvón az ifjúemberre, azon át az asszonyra.

— Ki tudja milyen messziről vetődött ez a fiatalember közénk, — mondja az asszony, miközben elhúzódik az asztal sarkától.

Beszéd, amelyik arra jó, hogy gondolatainkat elpalástolja. Az

munka

ifjúember más vidékről érkezett, amerre másmiképpen lehetséges sok minden. Egy ilyen fiatalember másmilyen lehet, mint az errevalósiak, akik katonakorukig nem lépnek ki fatornyos falvaikon túlra. A falukon keresztülvivő országutak mentén 100-akat mutató kilométerkövek állanak. Mintha a szó is másképen jönne ki az ilyen fiatalember szájából.

— Irásod sincsen, meg azonfelül is elszaporodtatok a nagyvárosokban. Rendes tanult embereknek látszotok, pedig nagyrészetek abból az iskolából került ki, ahol fűrészporral kitömött embereken szereztétek meg tudástokat.

Az ifjúember kivette a papírlapot a magas kezéből.

Iskolák, ahol fűrészporral kitömött embereken tanulnak — villant át az ifjúember eszén. — A rendőrségi iskolákban. Úgy mérni az ütést, hogy nyoma ne legyen és úgy elhelyezni, hogy nemesebb részt ne találjon. A terem közepén áll a fűrészporral kitömött ember, kopott ruhába öltözötten. Sorjában járulnak hozzá a keményöklű, civilöltetű legények. — Erre gondolt az ifjúember és nagyhanggal azt mondta:

— Hova gondol, maga, felőlem. Ide azt a papírt, hogy továbbállhassak.

— Sok a rossz ember közöttünk a faluban. Elárulják, ha a falu bírójának írása nélkül szállást adtam neked. A haragosok, tudod, azok, ahol tudnak ártanak. Az asszony halkán szólt a magasnak, azonban amit mondott, hallható volt.

— Kérdezd meg tőle, mi a mestersége.

Az ifjúember nem várta be, hogy a magas megismételje az asszony szavait. A feleletet kérdéssel próbálkozott elütni:

— Mennyi lakósa van ennek a falunak és mennyi föld tartozik hozzá?

Azok egymásra néztek. Mind a hárman egymást nézték. Úgy hangzott ez a kérdés, mintha az igéből lett volna kivéve.

— Hát ezt mi nem tudjuk hirtelenében megmondani.

— Akkor azt sem tudják megmondani, hogy mennyi földje van az uradalomnak és mennyi a parasztnak.

Ez a kérdés nem hagyta el közülük valónak a száját, olyan váratlanul jött, mint a termékenyítő májusi záporok. Mégis ilyesféle gondolatokkal fekszenek napjában.

— Bizony számítást kéne tenni, mert...

S aztán egyszerre megváltozott minden.

A magas az asszonynak mondta:

— Befogadjuk éjszakára magunkhoz. Magam ugyan mindjárt indulok fával a városba, de ez nem jelent semmit.

Az ifjúembernek mondta:

— Maga azért alhat reggelig; amíg jólesik.

Az ifjúember tekintete az asszony vállára esett.

Másmilyen ez az ifjúember, mint az idevalósiak — gondolta az asszony. — Olyan fiatal még, hogy semmiféle mesterséget nem tanulhatott ki idáig, a bajuszkája serked már.

A bajuszkája ütközik.

Az asszony ezt ismerte fel az ifjúemberben, aki éjszakára ottmaradt a házban.

Andreánszky István

Itt az ideje — legfőbb ideje —, hogy marxista szempontból (nem pedig „marxista” szempontból) egyszer már szemébe nézzünk ennek a mesének is, mint annyi másnak.

Persze, az igazi mesének is van mindig valami valóságmagva, nos hát ennek a mesének is. De azért a törpékről szóló mese nem szűnik meg mesének lenni, mert vannak törpe népek Afrikában. Az idealisztikus filozófiáról szóló mese nem mese, ha tudom, hogy a valóságban ez mit jelent. De amint a törpékről szóló hír mesévé válik, mihelyt a valóságmagot fantasztikumokba burkoljuk és hátborzongató tulajdonságokkal ruházzuk fel, úgy az idealisztikus filozófiáról is mesét gyártunk, mihelyt dogmatikus „marxista” fantáziátlansággal, felszines jegyek alapján, minden mélybehatolás nélkül mumust csinálunk belőle párthasználatra, proletárgyermekek számára.

A dialektikus materializmus az idealizmussal a materializmust állítja szembe. Az idealizmus, így mondja, a létet (azt, hogy minden így van, ahogy van) a gondolatból vezeti le (például: isten a világot semmiből, azaz hogy a maga gondolatából teremtette, a társadalmat az emberek gondolatai, vágyai alakítják, stb.), míg a materializmus fordítva, a gondolatot a létből vezeti le. Ez a definíció, melynek megvesztegető egyszerűsége és részleges igazságtartalma, amint alább kimutatjuk, komoly hiányokat takar, nem felel meg a szokásos filozófiai szóhasználatnak sem: az idealizmus ellentéte a realizmus, nem pedig a materializmus, mely csak a realizmusnak egy ma már teljesen idejemult fajtája, s melyhez mégis ragaszkodni annyit jelent, mint a marxista filozófiát először a hozzáértők és aztán a tömegek szemében is végleg lejáratni. Az nem segít, hogy, miként az ma marxista körökben divát, a régi materializmust elnevezzük útszéli (vulgáris) materializmusnak. Nem segít, mert a régi névvel együtt, miként a „Munka” VI. évfolyamának 32. és 33. számaiban kimutattam, akaratlanul is a materializmus számos eleme marad meg az ú. n. dialektikus materializmusban és mérhetetlen bajt és zavart okoz. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a marxizmus, mint hangsúlyozottan gyakorlatra célzó elmélet, százszorosan érzékenyebb minden elméleti hiba iránt, mint azok a jól ismert szalón-elméletek, melyekkel unatkozó polgárok szórakoznak. Itt nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy a realizmust elnevezzük materializmusnak, sőt materialista lim-lommal rontsuk el. De erre nincs is szükség. Idézett tanulmányomban kimutattam, hogy a marxista filozófia tendenciája szerint igazában véve dialektikus realizmus. Ne nézzük egyes esetleges nyilatkozatok betűjét, ahol Engels vagy Lenin tényleg materialisztikusan értelmezik a dialektikát (amennyire ez t. i. egyáltalán lehetséges), hanem nézzük meg a realista dialektikus módszert munka közben, amikor doktrína nélkül a saját lényegét adja, például Marx „Kapital”-jában, vagy Lenin „Der Imperialismus” stb. c. munkájában. Azt látjuk itt, hogy e módszer 1. mindig és mindenütt a valóságból (a realitásból) indul ki és pedig, ami nagyon fontos és amit eddig oly kevéssé emeltek ki, nem is a valóság egy kis, célzatosan kiválasztott szeletéből, mely egyoldalú következtetésekhez vezethet, mintahogy azt sok ú. n.

„realisztikus” irány teszi, hanem lehetőleg széles, átfogó valóságból, a gazdasági élet egészéből (például az is realizmus, ha a gazdasági életet realiztikusan csak a financiális, valutáris oldaláról vizsgálom, de mily sekélyes az ilyen „realizmus”), 2. nem marad a felszínen, mint a klaszszikus materializmus, melyet mostanában útszéli materializmusnak csúfolnak, hanem mindenütt a felszín mögé hatol be, mindenütt a rejtett lényegét kutatja, például az egyes kapitalista egyéni törekvései mögött azokat a rejtett erőket, melyeknek az egyes kapitalista csak engedelmes bábja. Ily módon a fizika sem elégszik meg az „anyag” látszatával, hanem felbontja az anyagot oly folyamatokra, amelyek csak gondolatilag rögzíthetők (habár valóságos folyamatok), de már nem érzékelhetők, époly kevésbé, mint azok a rejtett összefüggések, amelyek Marx szerint a társadalmat mozgatják.

Igen nehéz e kérdésekről röviden és közérthetően úgy beszélni, hogy az embert félre ne értsék. Csak a filozófiailag iskolázott, a modern fizikával többé-kevésbé ismerős elme fogja konkrétan megérteni, hogy a fizikai ismeret legfőbb forrása az érzéklet és hogy a fizikai megismerés mégis nem érzékelhető, tehát nem anyagszerű lények felismeréséhez vezethet. A materializmus hangsúlyozását a vulgáris marxizmusban igazában oly tünet érteti meg, mely nagyon csodálatos oly embereknél, akik a dialektikával való benső kapcsolataik hangsúlyozásában nem fáradnak el. Ugyanis kiindulnak abból az elkopott alternatívából, hogy „anyag vagy szellem”, azaz a valóság szerintük vagy szellem, vagy anyag. S miután azt állítják, hogy szellemi valóság nincs, arra a következtetésre jutnak, hogy tehát minden valóság magától értetődőleg anyag. Arra nem is gondolnak, hogy hátha a valóság még sokkal gazdagabb, mint szegényes dogmatikus fantáziánk, hátha van olyasmi is, ami sem anyag, se szellem, vagy mindkettő egyszerre, magasabb egység, melyről egy „dialektikus” bölcselő nem is álmodott.

Ismétlem, a marxizmus nem materialista, hanem realista tanítás, sőt a legrealistább minden filozófiai irány közt, mely eddig fellépett, ha ugyanis nem nézzük egyes képviselőinek doktrinér kijelentéseit, hanem azt a tendenciát, mely benne szunnyad, mely éltető lelke és amelynek minden nagy diadalát köszönheti. Sajnos, a marxizmus sorsa (Nyugat- és Középeurópában) is az lett, mint az igazán nagy gondolatoké általában: túlnagyok voltak a tömeg és vezérei számára, dogmává lettek, az éltető szellem elszállt belőlük (s aki majd megérti, amit e tanulmányban elmondandó vagyok, azt is megérti, hogy idealista filozófia lett belőlük). A szocialista mozgalom mai szomorú sorsáért nem utolsósorban ez az elméleti szűkkeblőség és impotencia felelős.

Ha ily módon tisztába jöttünk a marxizmus realista, tehát anti-idealista jellegével, fel kell vetnünk a kérdést: mily jelentősége lehet a marxizmus számára egy idealista filozófiai rendszernek? Érdemes-e belemélyednünk, tanulhatunk-e belőle mi valóságkutatók, vagy lökjük-e félre, mint „kispolgári idealista fecsegést”? Szinte hallom „leiki füleimmel” azt a harsány igent, melyet kérdésem második része némely helyen kivált. De felteszem a következő folytatólagos kérdést: hogyan van az akkor mégis, hogy Marx gondolatvilága felépítésénél a legmerészebb,

legkövetkezetesebb, legzártabb, legtudatosabb idealista rendszerből, a Hegeléből indult ki, sőt lényeges részeit átvette a maga rendszerébe?

1209

Igen, vannak ilyen furcsa tények, melyeket mindenki ismer, melyek paradox volta a sok használatban elkopik, úgyhogy elsiklanak fölöttük, s csak ritkán akadnak meg rajtuk (aminthogy általában ennek az egész hegeli dialektika-kérdésnek igazi realista értelmezését nem adta még senki).

A felelet e kérdésre rendkívül egyszerű, de bizonyos körök számára époly rendkívül kellemetlen: a Hegel-féle filozófia sűrített formulái fogalmi skolasztika képében, jobban mondva azok álarcában sűrített tapasztalatokat, tehát a valóság képletekbe sűrített kivonátát tartalmazzák. Ime tehát van legalábbis egy idealista elmélet, melyben több valóság van összefoglalva, mint sok „marxista” ú. n. „realisztikus”, vagy pláne materialista fogalmi akrobata-mutatványában.

Tudjuk azonban, hogy Marx, amikor átvette Hegeltől azt, ami átvehető volt, egyszer mind „meg is fordította”, „feje tetejéről a lábára állította”, azaz realisztikusan értelmezte. Nos, erről a „megfordításról” is beszélnünk kell még. Milyen sokan meglepészenek ezzel a képpel, anélkül, hogy a mélyébe hatolnának. De mielőtt mi magunk ezt megtennők, vessünk fel egy fogas kérdést. A hegeli filozófia nem pottyant le az égből, hanem évezredes filozófiai gondolkodás nyomán, sok egyéb idealista filozófia törzsén, mint érett gyümölcs hajtott ki. Ha Hegelt „meg lehetett fordítani”, vajjon nem lehetne-e visszamenni és elődeit is „megfordítani”? Platót, Aristotelest, Spinozát, Leibnitzot? Vagy ezek tán csak olyan „kispolgári fecsegők” voltak? (Ugyan, ugyan, hiszen akkor még nem is volt kispolgárság a mai értelemben.) S még tovább: nem lehetne-e Hegel utáni idealistákat is „megfordítani”?

Erre a kérdésre csak úgy válaszolhatok, ha tudom azt, hogy mit jelent pontosan a „megfordítás”. A felelet e kérdésre már az elmondottakból adódik: ha Hegel idealista filozófiája sűrített képletekben, de skolasztikus álarcban a valóság nagy, átfogó körvonalait adja és ha sikerült e skolasztikus burokból kifejteni a realista magvat, oly módon, hogy elhagyunk mindent, ami a skolasztikus és idealista tendencia torzító hatásának tudható be és a megmaradó reális magnak eredetének megfelelő realista értelmezést adunk, vizsgálat alá vesszük tényleges valóságtartalmát és reális horderejét, akkor a „megfordítás” máris megtörtént. Ne szóljunk tehát megfordításról, nevezzük el inkább realista átértelmezésnek. Így ugyan veszendőbe megy egy kis darab „marxista” misztikum, de annál jobb. Az egyéb idealista rendszerek realista átértelmezése mármost feltételezi azt, hogy a többiekkel is úgy van, mint Hegel rendszerével, azaz mindegyik tartalmaz, eltorzítva, elrejtve, értékes valóságmegállapításokat. S miért is ne? Miért volna e tekintetben a hegeli filozófia abszolút kivétel? Az már csak igazán gyerekes felfogása volna az idealista filozófiai rendszereknek, hogy nagy szerzőik pusztá agyrémeket kergettek. E teljesen primitív felfogással szemben jó lesz, ha pontosabban szemügyre vesszük, hogy hát miben is áll tulajdonképpen egy idealista filozófiai rendszer idealista volta, és miben áll rejtett realizmusa. Induljunk ki evégből a marxizmus következő alap-tételeiből (melyeket azonban nem dogmatikus formában, hanem úgy

munka

fogalmazunk, ahogy az meggyőződésünknek, melyet helyszüke miatt itt nem okolhatunk meg, megfelel).

1. A társadalom struktúráját és az emberek túlnyomó többségének ideológiáját, végeredményben és nagy vonásokban, de eddig tudományosan meg nem állapított módon és mértékben, a társadalom termelő erői határozzák meg.

2. Az uralkodó ideológiák, vágyakra, ösztönökre, akaratokra támaszkodva, visszahatnak a társadalom struktúrájára és az ezt megalapozó termelő erőkre.

3. Az egyén lelki szerkezetét, ideológiáját is a történelem eddigi folyamában rendszerint, de tudományos pontossággal eddig meg nem állapított módon és mértékben, osztályhelyezete determinálta. Azonban van ideológiamentes, azaz az osztályhelyezettől nem befolyásolt, részleges, de nem viszonylagos, igazságok megállapítására képes gondolkodás is, melynek legfontosabb példája maga a marxizmus, de egyéb viszonylatokban is ismételten felcsillan a történelem folyamán.

(Csak zárjelben említem meg, hogy nézetem szerint eddig a legfontosabb kísérlet az ideológiák keletkezésének részletes tudományos magyarázatára a freudizmusé abban a formában, ahogy azt például W. Reich vázolta fel 1930-ig megjelent irányú tanulmányaiban.)

Ezen megállapításokhoz veendő, mint negyedik fontos alapelv, hogy minden jelentős filozófiai rendszer, legyen az realista vagy idealista, mindig alapjában tényleges, külső vagy belső, érzéki vagy érzelmi, fizikai, lelki vagy társadalmi tapasztalatokból, realitásokból indul ki, s a differencia csak ott van, hogy e kimondott vagy burkolt tapasztalatokat hogyan használja fel. Ebben a tekintetben idealista és realista filozófia közt nincs lényeges, legfeljebb kvantitatív különbség, sőt megeshetik, hogy egy idealista rendszerben több a valóságtartalom, mint egy ú. n. realista rendszerben. Ez annyira igaz, hogy még a tisztán misztikus filozófiák is, mint például a Plotinosé vagy Ekharté, tényleges belső megélésből indulnak ki, azt interpretálják a maguk módján, persze ez a megélés szubjektív, szavakba nem foglalható, nem közölhető, tetszésszerint meg nem ismételtető, tehát legjobb esetben problematikus jelentőségű lelki élmény. Vegyünk ezzel szemben akármely más észszerű idealista rendszert, akár ezek őstípusát, a Platonét könnyű kimutatni, hogy mi benne a valóságos reális jelentőség. Hiszen Platon filozófiájának közismerten reális magva az, hogy ha tudományos álláspontra helyezkedünk, tehát az igazságot kutatjuk, nem a pillanatnyi hangulat, nem a múlt érzéki benyomás a döntő (amint ezt a szofisták tanították), hanem a dialektikus gondolkodás útján megállapított elvont lényeg, mely tehát e szempontból értékesebb, mint a pusztá érzéki tény, habár a gondolkodás maga ezen érzéki tényből indul ki. Ime, ez olyan állítás, mely biztosan fedi a valóságos tényállásnak legalább egy fontos részét, hiszen az igazság keresésének élményéből van elvonva. Persze, ez csak példa, mennyi reális igazságot találnánk Platon műveiben, ha módszeresen keresnők őket, ahelyett, hogy néhány meg nem emésztett „marxista” jelszótól felfuvalkodottan az emberiség egyik legnagyobb gondolkodóját, a szocializmus nagy kárára, a lomtárba vágjuk! Hang-

súlyozni kell itt, hogy a marxizmus eredeti tendenciájában és legnagyobb képviselőinek meggyőződése szerint is, nem osztályideológia, hanem tárgyilagos, tudományos igazság. Tárgyilagos, tehát átfogó, egészelő, nem pártos „igazság”. Ez annyit jelent, hogy részére minden jelenség, még az idealista filozófia is, tudományos mérlegelés tárgya. Ezzel szemben a pártok a marxizusból proletárideológiát csináltak, egyoldalú osztályos álláspontot, mert természetük szerint összekeverték a harc követelményeit a tudomány követelményeivel. De itt nagyon vigyázni kell. Elfelejtik, hogy a szocializmus csak kénytelenségből, csak azért vált pártmozgalommá, mert a kapitalista társadalom politikai struktúrája ezt a formát rádiktálta és csak azért lett a proletariátus osztály-ügyévé, mert a proletariátus az egyetlen osztály, melynek jól felfogott, távolabbi érdekei összevágtnak a szocialista célkitűzéssel (vagy tán még helyesebben azért, mert az egyetlen osztály, mely mit sem veszíthet, ellenben biztosan nyer vele). Csakis ez az osztályideológiává tett „marxizmus” volt képes oly katasztrófális eltévelyedésekre, mint amelyenről itt is szólunk.

Miben áll tehát az idealista filozófia idealista volta?

1. Abban, hogy rejtetten tapasztalati kiinduláspontja ellenére sok képviselőjénél, nevezetesen magánál Hegelnél is, azt a látszatot igyekeznek kelteni, hogy a puszta észből merít, tehát forrásaiban is idealista. Ez nem mindegyikre áll. Vannak empirikus (tapasztalati alapon álló) idealista rendszerek is, mint például a Hume-é, melyek lelki tapasztalatokból indulnak ki, de tagadják a külső világ, sőt a lélek realitását is, vagy amennyiben a lélek és a külsővilág realitását elismerik, az utóbbit is alapjában szellemi lényegűnek tartják. Utóbbi a metafizikai idealizmus (spiritualizmus).

2. Abban, hogy lopva, vagy nyíltan a tapasztalatból merített felismeréseket nem realista módon, tehát nem a tapasztalat folytonos kontrollja mellett, hanem oly módon alkalmazza, mintha egyetlen, örök és változatlan igazságot talált volna, melyet elég volt egyszer megtalálni, hogy ezentúl segítségével minden megfejtendő legyen, ítélkezni lehessen elevenek és holtak, múlt és jövő felett. Ez a szellemi diktatúra, tirannizmus egy neme, mely néhány formulával hatalmában akarja tartani a világot. Első pillanatra világos, hogy ez a fajta mentalitás úgy tudományos, mint praktikus szempontból van olyan veszélyes, ha nem veszélyesebb, mint a fentemlített sajátság. Tekintve, hogy nem függ szorosán össze az elsővel, könnyen megeshetik, hogy egy eredetibb realista tanítás további alkalmazása folyamán ilyen szempontból idealistává, helyesebben monoideikussá válik. Ennek ki van téve a legnagyobb realista gondolat is, ha szenvedélyek, érdekek, tehetségtelen epigonok kerítik hatalmukba. Az igazság érdekében nem resteltem kimondani, hogy igenis a marxizmus is sok helyen (Nyugat- és Középeurópában) ily értelemben, tehát a legrosszabb értelemben, idealista filozófiává vált azon követőinél, akik azt hiszik, hogy a néhány Marx-felállította tétel szajkózása a bölcsesség netovábbja.

3. A harmadik fontos sajátság ismét az elsőhöz kapcsolódik. Ha a szellemet vagy az eszmét tekintem egyedüli valóságos létezőnek,

munka

akkor azt fogom felruházni minden hatékonysággal, az lesz minden erőnek, minden alakító tevékenységnek a forrása, míg az anyag, miután csak látszat, teljesen passzív szerepre lesz kárhóztatva. A társadalmat alakító erőket is lelki tényezőkben, eszmében, vágyakban, akaratban, ösztönben fogom keresni és nem az anyagi realitásokban.

Jól gondoljuk meg, hogy ez mit jelent, mert itt fontos, sőt döntő fordulóponthoz érkeztünk. Vajjon teljesen megtagadtuk-e ezzel a marxizmust? Ha a fent megfogalmazott alaptételeket nézzük, azt kell mondanunk, hogy nem: nem tagadtuk meg teljesen, csak egyoldalúan formuláztuk, sőt nagyon egyoldalúan, mert az elsőrendű hatóerőket teljesen kihagytuk és pusztán a másodrendűeket, vagyis a lelki tényezők visszahatását az alapvető erőkre, tartottuk meg. De mégsem jutottunk teljesen irreális talajra, az igazság egy részét, igaz, a kisebbik részét, még mindig a lábunk alatt érezhetjük. Azok, akik egyoldalúan a termelőerők hatékonyságát tartják szem előtt, abszolút mértékkel mérve nem kevésbé egyoldalúak, habár az igazság fontosabbik részét tartják fenn. Ha itt pusztán akademikus kérdésekről volna szó, úgy ezen az alapon szépen el lehetne vitatkozni néhány évszázadig, amíg garmadába gyűl egy nagy tudományos könyvtár, melynek eredményeképp rájövünk, hogy mindketten egy kicsit, az egyik kevésbé, a másik jobban, tévedtünk s szépen kibékülünk. Ha azonban sorsdöntő kérdésekről van szó, ahol milliók élete, az emberiség néhány elkövetkezendő évtizede vagy évszázada forog kockán, akkor a szűkkeblű elvakult dogmatizmus, mely nem nézi a fejlődő marxi gondolkör szellemét, csak a mester valamely egyszeri egyoldalú fogalmazását, mely az ideológiákat pusztán visszfénynek, tükörképnek minősíti, s nem törődik azzal, hogy ugyanez a mester később, amikor szélesebbkörű tapasztalatokat higgadtan foglalt össze, maga tagadta meg az egyoldalú fogalmazást, akkor az ilyen szűkkeblű dogmatizmus már nem tévedés, hanem bűn. Nem mind és nem mindig estek ebbe a bűnbe, de egy darab kiegyenlített, megemésztetlen fatalizmus és csodavárás, a személytelen tömegerők imádata, az elvont gazdasági hatások túlbecsülése ott lappang az egész elmúlt, elhanyagolt mozgalomban. S ott lappang ennek szomorú, következményeiben tragikus velejárója: az egyén, az egyéni lelki élet, a személyiség elnyomása, az egyéni kezdeményezés lebecsülése. Mily nagyfokú pszichológiai tudatlanság, vakság lappang ebben, mily végzetes stratégiai, taktikai hibák forrása volt ez. Szimbóluma ennek a szavalókórus, ez a művésztelen kifejezésforma, mely természetellenesen olyasmit vár a tömegtől, amit ez nem adhat, ami magában véve is abszurdum: ritmikus ütemben kifejezett logikus gondolatokat.

Marx a Feuerbach-tételekben maga megmondta, hogy a klasszikus materializmussal szemben (melyet ma útszélinek csúfolnak a „marxisták”), az idealizmus az igazság egy nagy darabját birtokolja: a teremtő tett igazságát. Azt mondtuk, hogy ez másodrendű részigazság. Hozzáteszük: általában. Mert vannak történelmi szituációk, amikor másodrendűből elsőrendűvé lép elő. Ily történelmi szituáció van ma mögöttünk. Egy helyrehozhatatlan történelmi mulasztás. Egy okos dolog van ma: tanulni belőle. Az eszme, az akarat történelemidomító hatása a marxizmusnak is lényeges része. S ez egyet jelent azzal, hogy az egyéni-

ségnek visszaadjuk az őt megillető szerepet. Mert eszmék, akaratok csak egyéniségekben élnek, azokon át hatnak.

1213

Az idealista filozófia pedig szűnjék meg számunkra pusztá fecsegésnek lenni. Nagy program áll előttünk: az egész idealista filozófiai fejlődés marxista, azaz realiztikus átértelmezése. Hatalmas, hasznos munka. Egy darabját magam is el szeretném végezni a „Munka” hasábjain, de igazi eredményt csak a többrétű összedolgozás hozhatna.

Szántó Hugó

Massimo Bontempelli: A meghívás

A meghívás déli egy órára szól; pont egykor Mária és férje megérkeztek az elegáns vendéglőbe, ahol ismerősük már várakozott rájuk. Ünnepélyes fogadtatás mellett vezette őket asztalához, mely már meg volt terítve.

Mária kimeresztette szemeit. Egy nagyobb asztalon vagy húsz különböző színű előétel foglalt helyet. Mária gyorsan leveszi róla tekintetét, igyekszik nem arra gondolni, de ez nem sikerül neki. Nagy kövér olajbogyókat látott ott, melyek akár ringlóknak is beillettek volna. Arra gondolt: ha vihetnék párat belőle a kisfiúnak, úgy szereti! Rómeo is, a férj, rávetette tekintetét a rózsaszínű lazacra, miközben azt gondolta: ha vihetnék belőle a kislánynak, hogy örülne neki! Aztán köszönetet mondának az ismerősnek és leülnek az asztalhoz, mely már maga is türelmetlenkedve felemeli egyik lábát. Az ismerős hívja a pincért és egy kartonlapot tétet az asztal bicegő lába alá.

Most az ismerős beszélgetésbe kezd:

— És a gyerekek?

Mária sietve lenyeli a feléje nyujtott lazacot, mialatt Rómeo felel a kérdésre:

— Egy órákor az iskolában ebédelnek és aztán idejönnek értünk.

— Nagyszerű! — mondja az ismerős vidáman. Aztán Rómeoval a franciákról kezd vitatkozni. Mária még egyszer körülnéz, az asztalhoz szorítja kissé kövérkés kezeit és próbál a helyzethez illő komoly magatartást tanúsítani. Továbbra is a gyerekekre gondol, akik az uzsonnatáskában nem vittek mást magukkal az iskolába, mint egy kis rántottáskenyeret és két almát. Rómeo tudja, hogy felesége most erre gondol; igyekeznek kikerülni egymás tekintetét, mert különben könnyel gyúlnának meg szemeik. Rómeo legjobban szeretne mindent szalvétába gyűrni és odafutni a községi elemibe, berohanni a gyerekek osztályába és azt mondani: ez meg a tiétek! — De még azt sem meri mondani az ismerősnek: Ha nem haragszol, félreteszünk ebből a gyerekeknek is!

Ehelyett mesélni kezd:

— Ha látnád, milyen jól rajzol az a gyerek! Kék tengereket, a felhők felé úszó szép fehér vitorlákkal.

És Mária:

— A kislány meg a tánc iránt érez hajlamot; minden este lefekvés előtt táncol nekünk, mintha a színpadon lenne!

munka

Az ismerős mosolyog és azt mondja: Ha jönnek, adatunk nekik abból a jó tortából! Az anyának kedve volna elkiáltani: de ebből is! ebből! Mert most épen gombócot esznek, amit a gyerekek csak karácsonykor szoktak kapni.

Rómeo azt mondja: Meglátod, mennyit nőttek azóta, mióta utoljára láttad őket!

Mária a kirakatüvegen keresztül a Piazzára néz, ahol elégedettarcú emberek ácsorognak. Szeretné, ha már vége volna az egésznek. Bűnösnek érzi magát, hogy enni kezdett valamiből, amiből a gyerekek nem ehetnek. Valami a torkát szorongatja. Rómeora néz, de tekintetük nem találkozik. Tudja, hogy ő is ugyanúgy szenved. De legyőzi magát, igyekszik jókedvű lenni és kedveskedik az ismerősnek: — Nagyszerű ez a töltött csirke, neked is izlik, Mária?

Mária felszegen egészen a tányér fölé húzza kalapos fejét és úgy brummogja: Csodás! — Aztán nevetve meséli: A gyerekek, amikor valami új ételt főzök és megkérdem tőlük, hogy jó-e, azt felelik: nem! Nem? — kérdem én és ők: nem jó, hanemcsodás! — Az ismerős is nevetni kezd és aztán bejelenti: — Mária asszony, ez itt sült, szarvasgombával. Ezt direkt magának rendeltem: ezt megkülönböztetéssel, hogy úgy mondjam, intenzíven kell ennie!

Máriának torkán akad a szó és aztán jólnevelten válaszolja: Igen.

— Felséges — mondja Rómeo is, de úgy marad elgondolkozva, felfelé fordított villával és nézi a feleségét.

A szarvasgomba különös illatot áraszt maga körül; érezni lehet, hogy évszázadokat töltött félelmetes erdőkben, hatalmas fatörzsek árnyékában, mielőtt asztalukra került. Máriát is izgatja ez a szag és szemlélődve néz körül a vendéglő termében.

Szemei egyszerre csak valami sötét, kis élénk árnyékot pillantanak meg; valamit, ami a pincér lábai mellől közeledik felé a kávéházi asztalok rengetegében. A pincér kíséri őket és két vékonyka hang szólal meg egyszerre:

— Itt vagyunk, mama!

Mária ajkát halk kiáltás hagyja el. Karjai közé szorítja őket, miközben a villa a földre esik. A gyerekek illedelmesen köszönnek az ismerős bácsinak, aki karjával átfogja mindkettőt és aztán szinlelt ijedtséggel kiáltja el magát: Úristen, mennyi légy! És valóban, lassan-lassan kialakul egy egyre erősödő légyzúgás, a gyerekek boldogan nevetnek, mert az ismerős bácsi volt az, aki szájával utánozta a légyzenét.

De a gyerekek rögtön megérik az új szagot, megfordulnak, megpillantják a tányéron a fekete bársonylemezbe bújtatott lággy és vékony húsételt (onnan jön a szag!) és felnyitják óriás szemeiket. Mária a haja tövéig elpirul, aztán le a nyakáig. Rómeo bátran kinyilatkoztatja: Szarvasgomba!

— Szarvasgomba?

A bácsi magyarázni kezd a gyerekeknek a szarvasgombáról, hogy hol terem és aztán utánozni kezdi a disznóröfögést. A gyerekek erőltetten nevetnek, nézik a tányérokat. Mária már nem is eszik, nem tud enni. Miért, miért nem meri apró szeletkékre vágni azt a rostélyost és odaadni nekik: egy neked, egy neked, egy neked? . . . Rómeo egyre nyug-

talánabb lesz, fél, hogy Mária végül is elhatározza magát; ilyen dolgokat még sem illik csinálni!

Az ismerős természetesen minderről mit sem sejt. A pincérhez fordul és rendel: két tányért a gyerekeknek, gyümölcsöt és aztán abból a tortából!

A gyerekek leülnek, mindketten ugyanarra a székre, egymás hátának támaszkodva. Az ismerős befejezte a rostélyosevést, megfordul, hogy megrendelje a sajtot, de egyszerre észreveszi, hogy Mária még alig evett. — Mária asszony és a rostélyosa?!

Mária egy pillanatig habozik, aztán sápadtan felel: Köszönöm, de már igazán nincs étvágyam, nem tudok többet!

Az ismerős sajnálkozik. Rómeo egy olyan mozdulatot tesz, mintha azt mondaná: ezen a világon minden hiábavaló! Ő sem nyult többé a rostélyoshoz az első falatok után; most, hogy a gyerekek is látják és talán megkívánták, most már nem lenne képes belőle enni. Az ismerős kezdi magát rosszul érezni. Most egy zöldséggel töltött pástétom következik; az ismerős mélabús arccal kínálja. Mária röptében a gyerekeket figyeli, mosolyog és bánatosan mondja: Nem, köszönöm. Rómeo hang nélkül utánozza felesége elutasító gesztusát. Az ismerős szorongani kezd; valami nincs rendjén. Meghozzák a sajtot is, de se Mária, de Rómeo nem nyulnak hozzá. Az ismerős egy darabig még követi szemével a pincért, aki érintetlenül viszi vissza a sokszínű sajtos-tálat. De nemsokára megint ott van a gyümölcsös; az ismerős a gyerekek tányérjába tesz két banánt, egy narancsot, egy marék mogyorót és mandulát.

— Ezt igen! — kiáltja Rómeo felvidultan és egy nagy csomó száraz gyümölcsöt rak tányérjára. Mária is: ezt szívesen! — és egy almát, egy banánt és egy mandarint vesz magának.

Most mind az öten úgy esznek, mintha csak ebben a pillanatban kezdődött volna az ebéd. A nagyok evésközben élénken beszélgetnek. Rómeo tele szájjal mondja: Az evés a világ egyik legjobb dolga! — Igen, nagyon jó dolog — mondja Mária is, mialatt gyöngéden hámoz egy-egy mandarint. Az ismerős a gyerekek homlokát simogatja.

Ford.: Mária Béla

Vers

*A szél nagyot kiáltott, hogy felébredt.
Fütyentett köd-ujjának fuvoláján,
Felrugta halmát száz őszi levélnek,
Kezével megkopogtatott száz ágat.
S azt mondta: ölni, ölni szeretne —
S meg is teszi, bizony, meg is teszi!*

James Stephens

munka

Új szociális idealizmus felé

III.

Konstruktív szocializmus

Ökonómikus többség, nevelő etappok.
Hendrik de Man

A „lényeg” az, hogy a háború előtti marxizmussal egy új s a kor
nívóján álló egyetemesség keletkezett, a pozitív *társadalomkutató* szel-
lem nemzetközisége, amelynek munkatársai között ott láthattuk az orosz
Plechanowot, az olasz *Loriát* és *Labriolát* s a francia *Jaurést*, hogy a
német és osztrák nagyvezérkart ne is említsük. A „lényeg” az, hogy az
ifjú *Marx* álma egy nehéz, de nagy élet útján valóra vált: a „szellemi
természet” szövevényébe elmerült lélek felhozta a mélyből a társadalom
jelenségvilágának alakító, *konstituáló*, törvényszerűségeit. Valóban a
Kant—Fichte—Hegel elvont bölcsesége egyesült itt a *Fourier—Saint
Simon—Owen* valóságkutató szociálidealizmusával. Fogjuk még egyszer
össze a megismerést:

„Társadalom” társadalmi munka, amelynek komplexumában
három réteg különböztethető meg: a közvetlen szükségleti javakat ter-
melő munka, a tiszta szellemi és rendfenntartó (vagy állami) tevékeny-
ség... Nem az egyes rétegek fontossága a kérdés. A legkezdetlegesebb
közületekben is találunk harcot „belső és külső ellenségek” ellen, tiszta-
szellemi vagy tiszta-ideológiai elképzeléseket is, „végső feleleteket”,
amelyek nélkül ember, az összefüggések után kutató állapot, sohasem élhet.
De mégis: a társas együttélés és összeműködés *nívóját* „végső fokon”
meghatározó munkaréteg a materiális vagy tárgyi javak termelése, egy-
szerűen az a mód, ahogy társadalmasult emberek a természet anyagait
és erőit élelmi-, ruha- és hajlékszerekké átformálni képesek. Ez a társa-
dalom „reális bázisa” — nem több és nem kevesebb... (Ezért az olyan
társadalom, amelyben még — hogy az arisztóteleszi példával éljünk —
emberi kéz hajtja a szövőszék kerekét, *egészében* más, mint az a társa-
dalom, amelynek már gőz- vagy épen elektromos erővel hajtott szövő-
székei vannak. S ezért itt és csak itt, még a rokka kerekét hajtó kéz rab-
szolgasága is elviselhető.)... A társadalmi nívó alapja a technikai fej-
lettség. De ha számba vesszük, hogy magas technikai fejlettség mellett
éppúgy vagy tán még nagyobb mértékben jelentkezik a szociális nyomor
és elnyomódás, mint a legprimitívebb munkaeszközök, a technika tel-
jes hiánya idején — *Henry George* hangsúlyozza, hogy a koldusok a
villanylámpákkal s a policemen-nel egyidejűleg jelentek meg Amerika
városaiban — úgy nyilvánvalóvá lesz, hogy nemcsak a technika dönt.
A technikai készség mellett alapvetően lényeges az is, hogy *minő vi-
szonyban állanak a termelő munkában résztvevők a termelő munka tárgyi
feltételeihez, a termelőeszközökhöz*. Osztálytársadalmakban a főtermelő-
eszközök s a segítségükkel létrehozott munkatermékek ép nem a dolgozók,
hanem egy privilegizált birtokososztály tulajdonát képezik, aminek követ-
keztében az osztálytársadalmakban mind nagyobb lesz az ellentét, erő-

feszítés és jutalom, munka és tulajdon között. Ez az ellentét nem csak az életvitel hogyanjában jelentkezik — nem csak abban, amint az angol *Disraeli meglátta* és leszögezte, hogy a világ valójában két nemzetből áll, a gazdagok és szegények nemzetéből; hanem, és főleg abban, hogy egy osztálytársadalmi korszak folyamán mindinkább megbénul a társadalom termelő s ezzel életereje... E bénulás különböző a technikai fejlettség szerint. Technikailag fejletlen osztálytársadalmakban, ahol még az emberi izomerő képezi a termelés főfaktorát, mindjobban elsatnyul ez az izomerő maga. A társadalom elnyomorodása — a „*Verelendung*” — *meztelen formájában* nyilatkozik meg: a legkülönbözőbb rendszámú és nemzetiségű Lajosok udvarainak szemkápráztató luxusát állati sorban tengődők valóban arcuk veritékében izzadják ki, amíg ki nem robban a halálos elkeseredés és el nem söpri az ancien régime-t. Technikailag fejlett osztálytársadalmakban a szociális termelő és életerő elsatnyulása egész sajátos formában: a „*válság*”, a *nyomort szülő bőség* formájában jelentkezik... Egy történelmileg lehatárolt osztálytársadalmi alakulat végén így a tulajdonviszonyok „a termelő erők bilincseivé” válnak. „Szét kell történniök és széttörtetnek”. A „szociális forradalom korszakában” áll helyre a munka és tulajdon egyensúlya, jő létre az az új „reális bázis”, amelyen az új „roppant felépítmény” épülhet. Ez a marxista „szociális forradalom” értelme és jelentősége.

*

Ne áltassák magukat az ellenfelek: A marxizmus elméletét és immanens gyakorlatát igazolta az idő.

Igaz az alapmegismerés, a „történelmi materializmus” egyetemes nézőpontjáról meglátott és formulázott alaptörvény, amelyet Marx a „társadalom ökonómikus mozgástörvényének” nevez s amely szerint *osztálytársadalmak a bennök föllépő és fokozódó osztályellentét nyomása alatt alakulnak és fejlődnek.*

Igaz a történelmi aplikáció, a „Das Kapital” kategóriái, amelyek megállapítják, hogy a „tőke”, vagyis a fő termelőeszközök s az általuk létrehozott munkatermékek feletti rendelkezési jog mind kevesebb kézbe *koncentrálódik*, hogy a tőkeviszony *immaterializálódik* (fináncsőke!) s hogy így a tőkeviszonnal megterhelt munkatermékenység maga lesz a szociális elnyomorodás főforrásává, a mind nagyobb mérvű *válságok* szülőjévé.

Sőt nem csupán a kritika, a felismerés, hanem a *gyakorlati útmutatás* is igaz. Igaz a kiadott normatív szabály, hogy csak a tőkeviszony megsemmisítése, a *fő termelőeszközök köztulajdonba vétele*, vagyis a társadalmi munka tulajdonjogi határozmányainak gyökeres átalakítása vezethet célhoz.

A marxizmus legnagyobb horderejű tévedése — helyesebben *hiányossága nem is elméleti, hanem mozgalmi természetű:*

Marx felkutatta és leszögezte a tőkés alakulás tendenciáit, fejlődésirányait, de kiépítetlenül hagyta a „párt” politikai magatartásának alapszabályait;

megalkotta a „társadalom ökonómikus mozgástörvényét”, de helyet hagyott az evolúció-revolúció álproblémájának;

létrehozta a világtörténelem legnagyobb jelentőségű politikai moz-

munka

galmát, de a végső útmutatások homályossága, sőt kétértelmősége következtében okozója lett a proletariátus szakadásának.

Röviden: *Marx* legszembeötlőbb hiányossága az, hogy *nem alkotott egy eszmei biztonságú állam- és forradalomelméletet.*

A marxi államelmélet, épügy, mint a marxi ideológia-tan, a hegeli filozófiára adott felelet formájában maradt: Ép mert Hegel szerint az állam az Eszme valósulása, Isten lépése a földön, hangsúlyozza ki a marxi betű az ellenkezően túlzó tételt, hogy az állam a „cinikus valóságban” épen nem égi eredetű, hanem elnyomó masinéria „Unterdrückungsmaschinerie” a mindenkori uralkodó osztály szolgálatában. Ezt az Unterdrückungsmaschinerie elvet fejleszti aztán tovább a Kommunista Kiáltvány, amikor a proletariátus feladatává teszi az államhatalom erőszakkal való megszerzését és kiméretlen felhasználását a szocialista cél szolgálatában. Az az államelmélet, amelyet *Engels* fektetett le műveiben s amely — nem a páratlan baráti viszony, hanem az eszmei fejlődés jogán — a tulajdonképeni marxi állambölcseletnek tekinthető, állást foglal ugyan a Kiáltvány revolucionizmusa ellen és leszögezi,

hogy az államhatalom megszerzése demokratikus úton lehetséges, s hogy az államhatalom demokratikus megszerzése közben folyik a gazdasági szerkezet s a kulturális felépítmény demokratikus átalakulása is,

ez állambölcselet demokratikus evolucionizmusa mellett és mögött azonban állandó lidércfényként káprázott és kápráztatott a Kiáltvány „forradalmi elán”-ja s úgyszólván e híres pamflet népszerűsége és tekintélye akadályozta meg egy metódikus biztonságú állam- és forradalomtan kialakulását. Ez: egy kétségtelen biztosságú, hogy ezt a szót használjuk, hiteles állam- és forradalomelméletnek a hiánya tette aztán lehetővé a lenini állam- és forradalomelméletet. *Lenin* itt a Kiáltványhoz nyúl vissza, amidőn megálapítja a következőket:

a) minden forradalmi átalakulás „általános törvényszerűsége” az erőszak;

b) öncsalás azt hinni, hogy demokratikus módszerek célhoz, a szocialista célhoz, vezethetnek;

c) a proletariátus kötelessége a forradalomban az, hogy erőszakkal szerezze meg az államhatalmat és állandó fegyveres szankcióval — mint proletár-állam, mint a fegyverben álló munkás- és parasztosztály — vigye végig a gazdasági és társadalmi rend szocialista átalakulását...

Nem az orosz eredményekről van itt szó, amelyeket maga *Lenin* szerint az orosz távolságok s az orosz szenvedőkészség és -képesség tettek lehetővé. Nem is az orosz forradalom módszeréről, amelyet bizonyos tekintetben igazolt az orosz viszonyok történelmi egyszerűsége. Hanem e forradalmi módszer általánosításáról, szentté és érinthetlenné, hamisítatlan marxivá való avatásáról, holott a marxizmus elemi ismerete is nyilvánvalóvá teszi, hogy a forradalmi átalakulás hogyanja „történelmi kategória”, vagyis a társadalom fejlettségi fokának függvénye; hogy tehát egy kézimalmos, faekés és postakocsis társadalom más forradalmi formákat ismer, mint egy elektromos összefüggésű, rádiós és repülőgépes társadalom.

A *leninizmus* ugyan csakhamar túlhaladt azon a kezdeti nívón, amelyet az 1917 szeptemberében sajtó alá rendezett „Állam és forradalom” képvisel. Nem csak *Trotzki* ismerte el nagyszabású művében — Az orosz forradalom kétkötetes történetében —, hogy az orosz forradalmi módszert az orosz viszonyok sajátossága: a feudális elmaradottság s az imperialista elnyomás „kombináltsága” szentesítette, nem pedig a forradalmi erőszak „egyetemleges törvényszerűsége”, amint azt az Állam és forradalom brosúra hirdeti. *Lenin* maga is csakhamar erőszakfilozófiája gondosabb megalapozására törekszik: Az erőszak, mint forradalmi módszer már saját későbbi írásaiban sem egyetemleges, hanem csak történelmi szükségszerűség, amelyet a késő- vagy monopól-kapitalizmus *imperialisztikus* korszaka követel.

Itt most nincs hely és idő ez imperialista-elmélet közelebbi ismertetésére. Legyen elég annak kihangsúlyozása, hogy a *leninista-bolsevista elmélet* az imperialista tendenciák ellen való küzdelem ügyét nyugaton egyetlen lépéssel sem vitte előre.

Az erőszaknak, mint a társadalmi átalakulás egyedül üdvözítő módszerének bolsevista elmélete ma már a múlté. Ma már *Sztalin* is megengedhetőnek tartja az európai proletariátus számára, hogy „használja ki a mellette szóló törvényeket, más szóval a demokráciát” (*H. G. Welsszel* folytatott beszélgetés). Nem is ért el ez erőszakelmélet európai viszonylatban mást, mint hogy föléreztette tömérdek megpróbálás után az európai munkásosztályal a *demokrácia*, a *közakarat demokratikus alakíthatásának* élet-halál fontosságát, és megértette vele, hogy e demokrácia, fejlettsége mai stádiumában, a jövő minden harcos szervezettől, így mindenekelőtt a marxi gondolatrendszer által összefogott pártoktól, a legnagyobb fokú építő aktivitást, egyszóval a *konstruktív szocializmust* követeli.*)

A konstruktív szocializmus problémáinak részletes taglalása helyett itt csak egy általános megállapítást:

A marxizmus eredeti: *betűszerű formájában* túlon túl gazdaságtan, ezernyi oldalra menő ökonómia és alig néhány oldal szociológia, alig néhány szétszórt jegyzet közvetlen útmutatás. S ez a túltengő ökonomizmus annál súlyosabb következményekkel járt, minél inkább nyilvánvalóvá lett az utolsó évtizedek szociális alakulása folyamán, hogy a marxi vagy tudományos szocializmus lényegében aktivitást igénylő, embert és tömeget formálni akaró mozgalom, melynek sikere a humanitás élethalálkérdése, melynek ezért nem is annyira az ökonómia, hanem az általános szociológia (társadalmi csoport- és fejlődéstan), a társadalmi lélektan s a tudásszociológia vagy ideológiatan területén vannak a legperdöntőbb problémái. Mozgalom, amelynek nem csupán azt kell tudnia a helyes kollektív cselekvés érdekében, hogy mi a profit- és értéktöbblet-ráta, hanem azt is, hogy minő életformákat mutat a világháború utáni, a technika paroxizmusával s az imperialista finánciókével egyidejű *homo sapiens*, mi például a lelkesülés és illúzió... Nemcsak azt, hogy minő emberközi viszonylat a tőke, hanem azt is, hogy minő viszonylatok ala-

*) „Konstruktív szocializmus” címmel szerzőnek egy könyve készül.

kulnak a szervezkedésben, mi a modern tömeg pszichéje, vagy mi a beati possidentes emberi, oly nagyon emberi lélekállapota... Nem csak azt, hogy miként „akkumulálódik” a termelő eszközök s a termelt javak feletti rendelkezési jog, hanem hogy miként fejlődik tudás, kultúra és nemzet, mi a szép és mit jelent minden vallások talpköve: az elámulás... Nem csak azt, hogy mi osztályellentét és osztályharc, hanem azt is, hogy hogyan lehetséges a tőkeviszony által elnyomott és kizsákmányolt munkarétegek összefogása a közös eszmei cél: a szocializmus szolgálatában. És így tovább.

A konstruktív szocializmus gyakorlatát megalapozó elméletnek az ép a feladata, hogy a marxizmus kategóriális megismeréseinek népszerűsítése s a revolúció-evolúció álproblémájának elintézése (tehát az állam és demokrácia, a demokratikus állam s a szocialista átalakulás viszonyának felderítése stb.) után lehetőleg eltüntesse a marxizmus szociológiai hiányosságait is s így azzá emelje a marxi gondolatrendszert, aminek csak potenciális lehetősége a marxi betű: *a valóban átfogó, a tárgyhoz méltó és nemzetközi méretű társadalomtudomány alapvető fejezetévé*. A „szellem”: a reális idealizmus sorsdöntő feladata ez napjainkban.

Termelés és válság ma már olyan méretű, hogy valóban csak adekvát, vagyis „*strukturális reformok*” menthetik meg az európai kultúrközösséget egy újabb katasztrófától, amely a Spengleri lázalom valószínűsége lenne — az Untergang des Abendlandes... Nem tartjuk helyesnek és célszerűnek, hogy e „strukturális reformok” egyik legaktívabb harcosa, a belga munkaterv alkotója, *Hendrik de Man* e strukturális reformokért való harcot fordulópontnak tekint a szocializmus történetében. Nem forduló ez, hanem *kiteljesülés*, mindenütt, ahol fokozódó önfejelemben és fokozódó öntudatban szervezett dolgozó tömegek — ez a demokrácia! — saját céljaik szerint alakíthatják az ökonómikus alapú társadalmi fejlődés tendenciáit s így „evolutív” úton érhetik el a „revolúció” célját: a tulajdoni társadalmi rend átforgalmazását. De viszont tökéletesen igaza van *Hendrik de Mannak*, amidőn az elektromos összefüggésű, repülőgépes és rádiós társalmak ez óriás potenciális lehetőségét *a dolgozók egyetemességének feladatává* teszi. Az ép a kérdés, hogy az ő szavait idézzük: „lehetséges-e a szocialista cél eszméjében a (társadalmi átalakulást célzó) összmozgalomnak olyan ható és alakító erőt adni, amely elég erős az egymás ellen törő közvetlen érdekek legyőzésére...” S az a *de Manni* koncepció lényege, hogy ezt a kérdést: „*a szocialista cél eszméjének*” *alakító erejét* igenli.

Majorité économique... des étapes éducatives... *Az ökonómikus többség* — hangzik egyik beszédében, amelyet belga szindikalisták előtt tartott — megvan: a dolgozó társadalom egésze egy ma a tőkeviszony elleni gyűlöletben. Ami hiányzik, ami a teendő, az *a nevelő etappok*: az öntudatlan, elkeseredésben örvénylő és öntagjait csonkító massa összegyűrése, tudatos és alkotó akarattá emelése a szocialista eszme erejével.

Ez a „konstruktív szocializmus”, ez felel meg a marxizmus leglényegének, amely történelmi tárgyról szóló fejlődő és alakuló megismerés s a felismert célért való kollektív lelkesülés: Aktív, földön járó idealizmus.

Hort Dezső

Vándor

1221

Egy pék-családban piros kenyerek mellett született. Apjára úgy emlékszik, mint hosszú, lisztes káromkodó öregre, kinek szemében mindig kemencék tüze égett. Bátyjára is emlékszik, ki megcsipdelte a cselédlányok arcát, kik puffadt kenyérfiókákat hoztak kerek kosarakban.

Meleg, bizsergő hajnalok ébresztették; kiflik, zsemlyék játékos mosolya. Majd megismerte a kertet, az utcát és helyette már kis huga fogta sokráncú anyja szoknyáját. A betüvetést csak átfutotta és bátyja mellé állt pékinasnak. De esténként, mikor a kisvárosra települt az ólomkristályú csend, szemében a kemencék tüze helyett, ismeretlen országok fénye kavargott, amik fáradt álmaiban jelentek meg.

Látott lányokat színes ruhákban, hegyeket, tengert, messzi útra induló hajót. A vágyakozásban kenyérré öntözte a lisztet könnyeivel. Húszéves volt, mikor elindult, bucsu nélkül hagyta ott a pékműhelyt. Emlékként csak Anyja arcát és a friss kenyerek illatát vitte magával.

Nyári vihar

*Sötétedik, toronyirányba gyűlnek a felhők.
Csattog. Földig hajolnak a fiatal szilvafák.
Táncol a kerítés. Anyám a csörömpölő ablakot zárja.
Udvarra rohannak, kapkodják a száradó ruhákat. Villámlik.
Az ég dörömböl, mintha óriás rézüstön dobolna. Zuhannak nagy cseppek. Liheg a táj, s felvillanó fényben ragyog a hömpölygő eső.*

*Csendesedik, már mosolyognak a szilvafák.
Szitál a kibújt nap arany szitáján és az udvaron felnevetnek a fürdőző kacsák.*

Keleti Jenő

Európa

— Ez az ő érvük. És ez az utolsó érv — mondta György és megcsillogtatta kezében fényes kis pisztolyát.

Néhány pillanatig meredten nézett a másik kettő az apró, játéknak tűnő fegyverre, aztán Kurt legyintett egyet, rövid, elutasító kézmozdulattal. Walter lassan és halkán morzsolta ajkai között:

— Tévedsz! Ez itt nem Mexikó!

György gúnyosan elmosolyodott.

— Elvégre... — akarta folytatni Walter, de György élesen, ironikusan közbevágott:

— Elvégre Európában vagyunk. Egy civilizált államban. És itt nem banditák uralkodnak. De törvény és rend. És mi még forradalmárok sem vagyunk! Csak szabadok akarunk maradni s nem akarunk valami szépet hazudni! Harcolnunk a kultúra fegyvereivel kell!... Ismerem mindezt. Kívülről fújom ezt a gyáva leckét. De én azt mondom nektek...

munka

Szavai ismét belehullottak, mint már annyiszor, a kúsza mondatok hálójába. Mind a hárman egyszerre tonták és bogozták ezt a hálót, amint ott ültek a külvárosi ház emeleti szobájában. Fejük felett tejfehér üvegburájában egyenletesen égett a villanylámpa. Későre járt. A távoli templomok harangjai elkongták már éjféli versüket.

A három fiatalember — a negyvenéves Kurt volt a legidősebb — ott ült a kerek asztal körül a tejszínű lámpa fényében. Előttük néhány könyv, néhány lap jegyzetpapír. A csendes éjszakai uccára két széles ablakkal nézett a nagy szoba. Az egyszerű barna bútorok megszokottan és szinte örökérvényvel álltak a falak mellett. Régi építkezés volt a ház. Vagy ötven évvel ezelőtt itt építette fel emeletes családi házát egy hóbortos gazdag építész, akkor: távol a várostól, üres telkek, ócskavas raktárak közé. Azóta a telkek helyén sorjában magas négy- és ötemeletes házakat emeltek, munkás-kaszárnyákat. A régi ház meg itt maradt közöttük örök magányosságban, alacsonyan a szürke homlokával. (Csak annyi változás esett, hogy miután az örökösök nem akarták használni a „családi házat”, belül átépítették néhány kis egy- és kétszobás lakást alakítva a régi hatalmas termekből.) György lakott itt. Kétszobás otthona volt.

A betett ajtó mögött a másik szobában Anni aludt, György barát-nője. Egy leépítés alatt álló gyár egyetlen megmaradt könyvelőnője lévén, annyira fáradt volt minden este, hogy a vacsorák után már szinte álomban botorkált ágya felé. Öt éve éltek együtt Györggyel és bizony nem volt már kíváncsi az esti „megbeszélésekre”.

Pedig ezek nem voltak egyformák, vagy unalmasak, különösen nem az utolsó mozgalmas és forrongó hónapokban. Mert sokan jártak fel estefelé Györgyhez, aki pártjának nemcsak egyik vezetőségi tagja, de egyben néha külön utak felé forduló, becsületes és szuggesztív férfi volt. Valójában azonban mégis mindig magányos maradt. Talán csak a nála évekkal idősebb Kurt volt az, aki szkeptikus és fatalista beidegzettségű léte ellenére, egészen közel férközött hozzá s aki mindig, minden útjában melléje állt. Dehát mit is jelentett ez a melléállás? György úgy érezte, hogy egyenes irányú kor az, amiben él, nem lehet kétség és hiba, csak annyi, hogy az igaz emberek, akik számolni tudnak, szemben állnak a Párton belül olyanokkal, akik nem tudnak számolni, a Párton kívül pedig olyan férfiakkal, akik illuziókat, elérhetetlen délibábokat kergetnek.

Szerinte Walter is délibáb után futott. Nem azért, mert író volt és szavak összezsugorulásában, mondatok egymásbafűzésében találta meg élete lényegét, de azért, mert nem az intézmények sorsának végzetében, de az emberekben hitt és azt remélte, hogy az eszmék igazsága függetlenül minden behatástól, minden külső tényezőtől, győzni fog.

Most is itt ült, s áthatva a kultúra erejétől, a rablóbandák és rohamosztagok belső gyengeségéről, eredménytelenségéről beszélt.

— Ez itt nem Mexikó — hangoztatta.

S ahogy vagy harmadszor mondta ezt, megcsörrent az ablak s hatalmas dördüléssel szétpattant feje felett a csillár. Sötét lett. Lent a kapu nyílt, hangok hallatszottak.

A három ember felugrott s némán állt az asztal körül. Az uccáról

valami fény szűrődött be a nagy, sötét szobába s a fekete testek között György kezében a pisztoly ezüstösen csillogott.

— Hat golyó van a pisztolyban, tizenhét itt! — préselte ki rekedten ajkai közül.

És hallatszott, amint az egyik szekrényhez lép, motoz, aztán három csomag koppant az asztalon.

— El kellene torlaszolni az ajtót — szólt ugyanakkor Walter, s már beleütődött egy szekrénybe. Kurt segítette az ajtóhoz állítani. György a telefont tárcsázta.

— Süket — csapta le hiábavaló zörgetés után.

— Banditák!

A másik szoba ajtaja kinyílt.

— Mi van? — kérdezte egy remegő női hang, mert akkor már dörömböltek az előszobaajtón, az uccáról újra lőttek, háromszor egymásután.

— Nincs baj? — kérdezte Kurt.

— Nincs — válaszoltak egyszerre mind s György erre az ablakhoz lépett. Nem az üveg mögé.

A házzal szemben egy autó állt, árnyékában két sötét alak. Azok lőttek.

György hirtelen mozdulattal kinyitotta az egyik ablakszárnyat. Célzott. Kintől két lövés hallatszott. Aztán Anni halk sikolya furakodott fülükhez. De mindjárt mondta is az asszony:

— Nincs semmi bajom.

György lassan felemelte lebecsájtott pisztolyát. Tüzelt. Lent az autó mellett az egyik alak elzuhant. Ugyanakkor betörték az előszoba ajtót.

— A másik szoba. A fürdőszobából — súgta Anni. A férfiak megértették. Walter és Kurt már botladoztak is át a másik szobába. Pillanatok alatt az ajtó elé dobálták az ágyakat és a szekrényt. Aztán ott álltak tehetetlenül, fegyver nélkül. György az ablaknál újból célzott. Az uccáról különféle zajok, a szembenlevő házakból emberek kiáltozása hallatszott, de Györgyék tudták: segítségükre senki sem siet.

Már verték az ajtókat. Puskatussal, vagy van baltájuk, szerszámuk is? Megjött erre is a felelet. Egyszerre a falon is felhangzottak az éles csattogások.

— Csákányuk van! — mormolta Kurt.

— Nekem semmim — válaszolt Walter, kétségbeesett tehetetlenséggel nézve egy percig kitárt két kezét. Aztán fogott egy széket, a földhöz csapta, egyszer, kétszer s fanyar dühhel markolta meg a kezében maradt széklábat. Ekkor belőttek a szobába. Három vagy négy süvöltés hallatszott. György hátatfordítva az ablaknak, visszatüzelt.

— Nyissátok ki az ajtót! — ordította be valaki és hallatszott, amint a másik szobában az ágyak és bútorok recsegnek. A torlasz engedett.

György válaszként némán tüzel, a többiek tehetetlenül állnak a falak mellett. Ismét négy-öt golyó süvít végig a szobán. Az oldalfal mellett valaki lerogy. Walter és Anni kérdésére Kurt már nem felel. Még annyit sem mondhatott, hogy: „meaglőttek!” Anni Kurt lerogyott teste

mellé ugrik. A szekrény megrázkódik, hiába támasztják, bedől. Rája az ajtó. Sötét van az előszobában is.

— Tegyétek le a fegyvert! — parancsol nyersen az előbbi hang.

György újra tölt és tüzel. Egy jaj hallatszik kintről, szitkok és két pisztoly hangja. Golyók zizegnek, zúgnak. A másik szobából is zaj tör elé. Walter odaront. Előnyben van. A fal mellett nem látszik vékony teste, miközben a támadó az ágydeszkák közül kászálódik ki. Walter egy kezét lát, amint a magasba tartja pisztolyát. Az író teljes erejével neki vágja a széklábat. A pisztoly kiesik a kézből, Walter elveszti egyensúlyát és nekidől egy testnek. Hirtelen ököl csap az arcába, de védekező keze valami hideg és sima tárgyhoz ér. Megragadja. A torkát egy marok fojtogatja, de az ő kezében van már az ellenfél oldaláról kirántott szurony s ezt kapkodva nekiszorítja az idegen hátnak. A szorítás enged a torkán. Walter kirántja a szuronyt az emberi hátból és újra dőf. Ekkor összegabalyodva leesnek mind a ketten a földre, a szétzúzott bútordarabok közé. Az író egy szőrös, izzadt arcot érez arcához közel, lihegést és hörgést hall. Mint az örült ugrik fel a vékony, ideges Walter és harmadszor is beleszúr a lábainál fekvő alakba.

Nem tudja hányan vannak, nem tudja mi van Györggyel, Annival?

— Kurt halott — gondolja és vakon áttörve a szétszórt barrikádon, kezében a szuronnyal már a fürdőszobában botladozik. Egy székbe vágja a térdét, fejét valami hideg lapba, de nem érez fájdalmat. Csörömpölve hullanak a kőpadlóra poharak és üvegek és amint az író térdrerogy, kezéből is kihull a szurony. Mikor utánakap, egy kemény tárgyba ütközik keze. Nehéz, furcsa szerszám. Egy pillanatig sem tart az egész, már végigtapogatta. Csakány. Felkapja s így fordul ki az előszobába. Fekete tömeg tornyosodik előtte. Két méter magas ember lehet. Felé sujt. Ekkor valami erős, éles ütést érez a mellében és kavargó képek és zajok közt elveszti öntudatát.

Györgynek utolsó golyója volt ez. De a támadók már futnak. Még visszalőnek riasztásként kettőt-hármat, de már robognak is lefelé a lépcsőn. Kiabálnak, hívják egymást. Az egyik vonszolja társát a kétméteres porosz órjást. De ekkor már a rendőri autó szirénája is felbűg. Bakan-csok, csizmák kopognak az utcaköveken. Sipolás, parancsszavak, kardcsörgés és kiabálás hallatszik. A támadók belefutottak a rendőrök csoportjába. A szemközti ház egyik ablakából kilőnek...

A rendőrlámpák fénye élesen és ijesztően esik Györgyre, aki fáradtan áll a szoba közepén. Leeresztett jobbában pisztolya, maga elé tartott balkeze véres. Meredt szemekkel nézi a vért. Két ujját ellőtték.

Anni a halott Kurt mellett térdel s kísértetiesen fehér arcában üveges szemei ugyanolyanok, mint a halottéi.

A rendőrök behozzák Waltert. Mikor Kurt mellé fektetik, odanéz az egész társaság. A rendőrtiszt az író jólismert nevét mormolja. Ez pedig lassan felnyitja szemét és magára ébredő arccal nézi a tablót. György balkezéből súlyos cseppekben hull a vér.

Egy rendőrorvos furakodik be a szobába. A pillanatnyi megmerevedettség felenged. Újból hangok hallatszanak. Parancsok és kérdések. Ebben a zajban csak a Walter fölé hajoló rendőrorvos hallja meg az író értelmetlen suttogását:

— Ez a mi... Európánk?

Murányi-Kovács Endre

Levelek egy halott árnyékában

1225

I.

Uram!

Nem vagyok jó levélíró és nem is szeretek levelet írni. A levél csak abban a korban volt kedvelt közlési forma, amikor az emberek közvetlen viszonyban állottak egymással. Intim kapcsolataikat a személyhez kötött levéllel ápták és mélyítették. Ezen a korszakon ma már túl vagyunk. A személyes kapcsolatokat felváltotta a tömeg, az osztály, a kollektivitás és újabban a faj és nép fogalma. Ön, ugyancsak ezeknek a kapcsolatoknak a létezését vallja és „tudományosan” hirdeti is. Én úgy hiszem, ezek a fogalmak időközben elhomályosultak, bizonytalan, ködös szavak lettek. Ezért inkább az emberi sorsközösség realitásában hiszek, így értelmezem az osztály és a tömeg fogalmát és ezen az alapon írom Önnek ezt a „személyeskedő” levelet is.

Erre közvetlenül az készített, hogy Ön tegnap az egyik szervezetben „A lélek útjai” címen tudományos előadást tartott. És a hallgatóság között egyedül én tudtam, hogy Ön tulajdonképpen megboldogult barátunkról beszélt, akit most egy éve kísértünk utolsó útjára. Az előadás tehát nekem személyes ügyem is volt. És ahogy ma visszagondolok erre az előadásra, úgy látom, hogy mindazt, amit itt leírok, tulajdonképpen azon a temetésen kellett volna elmondanom. Igen, fel kellett volna állni a friss hantra, hogy gyászbeszédet tartsak az elhalt felett. De az emberben buta szemérmességek élnek, amelyek összeszorítják a beszédre nyíló száját. Hallgattam és talán hallgatok ma is, ha Ön tegnapi előadásában nem kísérti a multat.

Uram! Ön tudja, hogy mennyire érdekelnek engem az emberi lélek útjai. És tudja azt is, hogy már évekkkel ezelőtt hangoztattam: a szocializmusnak foglalkozni kell a pszichológiai kérdésekkel, mert a pszichológiának nagy jövője van. Többizben rámutattam olyan társadalmi jelenségekre, amelyeket csak lélektani úton lehet megérteni. Így tulajdonképpen csak örülnöm kellene, hogy akad valaki, aki ezt a felismerést tudományosan realizálni akarja. Nem én vagyok tehát az oka annak, hogy most bizonyos ellenvetésekkel kell hangoztatnom az Ön munkásságával szemben.

Nem vagyok tudós. Csak érző és gondolkodó ember vagyok, állandóan harcban állok önmagammal, mert érzéseimet és gondolataimat szeretném minél teljesebben és minél tökéletesebben kifejezni. Éppen ezért, ha tudományos kérdésekről van szó, szerény is vagyok. Ön, Uram, egészen más ember. Ön „tudós”, aki rutinizottan foglalja össze a téziseit. Ön ismeri a tudományos világ eredményeit, amelyeket magabiztos fölényel alkalmaz az életre. Ön sohasem kételkedik, mert Ön „tud”. Én mindig kételkedek, mert tudni szeretnék. Ön „tudományos” szférákban él s onnét ereszkedik le olykor egy-egy kegyes gesztussal az élethez. Én az életből szeretnék az élet magasabb köreibe jutni. Ön az életet tudományosan egységesíti, illetve alalánosítja. Én az élet sokrétságát vallom.

Tisztelem a tudományt és küzdök azért, hogy az emberi tudatot, nemcsak kivételeiben, hanem átlagában is magasabb szintre emeljem. Változatlanul azt állítom, hogy csak addig élek, amíg gondolkodom. Korom nagy tragédiájának tartom, hogy a mai szédületes technikai fejlődés mellett, a metafizika legsötétebb útjain tévelyeg. De még ennél is mélyebben foglalkoztat,

munka

hogy a munkásság hasonlóképen a misztika útvesztőjében bolyong. Azon nem csodálkozom, hogy a kor hasznélvező vagy élvezni akaró rétege nem bírja elviselni a technikai fejlődés rációját és nem is meri végig gondolni annak következményeit. Ennek a rétegnek szüksége van a metafizikára, mert a következtetések szigorú logikája a rendszer teljes felszámolásához vezetne, a metafizika tehát védekezés a csökönyös tények ellen. De nem értem ezt a misztikát a másik oldalon, nem értem, miért kellett és kell a szocializmust elméletében gőzködőkbe burkolni, miért kell a valóságot egyoldalú, merev racionalizmussal elabsztrahálni és a gyakorlatot oportunizmussal tönkretenni. Uram! Ma már látjuk, hogy az irodalomban a zolai naturalizmus épen azért távolódott el a valóságtól, mert naturalista volt. Látjuk, hogy a valóság lényege nem az önmagukban elhatárolt részletekben, hanem az összefüggésekben van. És tudjuk azt is, hogy ezek az összefüggések állandóan változnak. De a mi korunk szocialistái Marxal és Engelszel ellentétben megmerevítették az összefüggések folyamatosságát és racionalizmusuk a zolai naturalizmushoz hasonult. Az ő értelmezésükben a szocializmus világképe azonos volt a naturalista regény világképével.

Nemcsak a hit, hanem a gondolat is lehet dogmatikus. Ön ennek a dogmatizmusnak egyik képviselője és épen ezért, bármennyire is tisztelem a tudományt, a magam erejével küzdeni fogok ilyen értelmezése és gyakorlata ellen. Ön büszkén vallja magát materialistának. De én azt állítom, hogy az Ön elmélete és gyakorlata filozófiai értelemben veszedelmes idealizmus. Mert Ön sematikusán alkalmazza ideáit az élet valóságára. Hogy ennek milyen végzetes következményei lehetnek, az elhalt barátunk esetén kívül az is mutatja, hogy a történelmi objektív szükségszerűségek ellenére, hol áll ma a szocializmus.

Ezt kellett volna elmondani akkor, amellet a fekete koporsó mellett. A temetések ma már mechanisztikusak. És ez jól is van így. Ez a mechanizmus belopja tudatunkba a halál el nem kerülhető valóságát. Én sohasem félttem a haláltól, nem is lázongtam ellene. De ezen a temetésen gonosz támadást láttam a halálban. Mert tudtam, hogy fiatal barátunk gonosz tévedések miatt fekszik most a fekete deszkák között. Keserű lett a szám íze, valami összeszorította a mellemet. És amikor a pap kötelességszerűen az elhunyt erényeiről ájtatoskodott, akkor nemcsak Önről, hanem az elhunyt gyengeségeiről is szerettem volna beszélni. Azt akartam, hogy azok a fiatalemberek, akik körülállják a sírgödröt, magukra eszméljenek és soha, soha ne bocsásanak meg sem Önnek, sem az elhunytnek. S most, hogy Ön tovább foglalkozik fiatal munkásokkal, csak most látom: kíméletlennek is kellett volna lennem, mint amilyen kíméletlen velünk szemben a halál.

Uram! Ön szocialistának vallja magát. Ön pszichológiai és társadalmi kérdésekkel foglalkozik és kérdelem Öntől: hol él Ön? Miféle levegőtlen burák alatt dolgozza ki „tudományos” elgondolásait. Ön nem öreg s mégis amikor Önt látom, mintha középkori kísértet állana előttem és amikor Önt hallom, ásatag foliánsok zizegését hallom és dohos pincék nyirkát érzem.

Ön az élet legfontosabb kérdéseivel foglalkozik. De sem a társadalmat, sem a lelket nem ismeri. A társadalomról és a lélekről csak képletei vannak, a valóságról szépen, hibátlanul megfogalmazott, betanult kész tételeket tud mondani. Amellet élesen elválasztja a szociológiát a pszichológiától. A kettő sohasem találkozik Önben.

De nem szeretném, ha általánosításokkal vádolna. Térjünk a konkrét tárgyra. A félreértések elkerülése végett azonban le kell szögeznem, hogy én korántsem elhalt barátunk személyét akarom kihangsúlyozni. Egyénileg szürke, kis ember volt. Nem a személye, a sorsa érdekelt engem. Es ezért nem regényt akarok írni róla, csak azt emelem ki, aminek ebben a sorsban elvi jelentősége van.

1227

Ott kell tehát kezdenem, hogy barátunk egy napon megjelent az Ön rendelőjében. Bizalommal volt Ön iránt, hiszen elvtárshoz és pszichológushoz ment. Mégis, odáig már nem terjedt a bizalma, hogy teljesen szabadon beszélt volna. Levertségről panaszkodott. Állandó fáradtságot érez, irtózik a munkától, nyomasztó álmái vannak.

Nem beszélt „világosan”. Ön, nagyon helyesen, észrevette, hogy itt nem arról van szó, amiről a beteg panaszkodik. Csak éppen Ön „gátlásokat” fedezett fel ott, ahol valami egészen mást kellett volna meglátni. Ott ült Ön előtt ez a nyurga, hosszúkezü fiatalember, kopott ruhájában, mélyen beesett, fekete gyűrűkkel övezett szemével, sötét arcával, bozontos hajával. És Ön egy pillanatig sem csodálkozott azon, hogy kerül a pszichoanalitikushoz, ez az alapjában véve egészséges proletárfiú. Ne értsen félre, ezzel én egy pillanatra sem akarom a pszichoanalizist leértékelni. Csak a szociológust akarom figyelmeztetni, hogy a fiatalember panaszaira nem lehetett válaszolni a gátlások Ön által értelmezett sematikus fogalmával.

A fiú elmondta panaszait, aztán elhallgatott. De később már beszélni kezdett a lakásáról, szüleiről, munkahelyéről. Nagy bérkaszányákban laknak. Ha kinéz az ablakon, börtönnek látja a házat. A kopott falakat nagy foltok éktelenítik. Olyanok ezek a foltok, mint a friss sebek, amelyek sohasem gyógyulnak be. Egyik helyen eltűnnek, hogy a másikon feltűnjenek. Ha süt a nap, lángolnak, ha esik az eső, önmagukba húzódva gunnyasztanak. Ilyenkor már nem is foltok, hanem szomorú madarak, amelyek nem tudnak repülni. A ház nagy, a szobák kicsinyek. Unott kalitkák, szűkek egy ilyen egészséges fiatalember számára. No és a bútorok. A fiú élénken beszélt ezekről a rideg tárgyokról, amelyek úgy állanak a falak mellett, mintha ottfelejtették volna őket, vagy mint amiket csak ideiglenesen tettek a helyükre. Mindig útban vannak. Nem segítőtársak, hanem gáncoskodó gonoszok.

A szoba a reggel szürke fényében még szomorúbb, mint este. A ruhák fáradtan hevernek szanaszéjjel. A fiú észrevette, hogy a ruhadarabok is élnek, vidámak vagy szomorúak. A tárgyak hasonulnak a környezetükhöz, olyanok lesznek mint az emberek, akik használják őket.

A fiú szeretne erről a nyomasztó légkörről beszélni az anyjával. Sokszor gondol arra, hogy változtatni kellene. Talán még lehetne is. De nem mer szólni. Úgy érzi, nincs joga senki előtt beszélnie erről, ő maga az oka, hogy itt tart. Nem tudja hogyan támadnak önmaga felől kétségei, hogy keletkeznek az önvádak, amelyek bizonytalan alakzatokban, lármásan kóvályognak benne.

Itt követi el Ön az első súlyos, hogy úgy mondjam, analitikai hibát. Ahogy Ön fehér köpenyével világítva, ott ül a roskadozó fiú árnyéktalan sötétsége mellett, szentül meg van győződve arról, hogy a fiú mindezzel csak leplezni akar valamit.

Ön természeténél fogva eleve kész tézisekben gondolkodik, tehát azonnal megfelel önmagában a kérdésre. A fiú nem beszél a szerelmi életéről.

munka

„Világos mint a nap”, hogy itt van valami takarnivalója. Holott ezt a fiút valóban az foglalkoztatja, amiről Önnek kissé zavarosan beszél. De az előre megfogalmazott ítélet megmerevíti az Ön „diagnózisát” és amikor a fiú rátér a nemi kérdésekre, már nem hisz neki. Ön szerint ezzel is leplezni akar valamit.

Pedig a fiatalember most már elég őszinte. Előbbi szűkszavúságából átszap valami kényszerű bőbeszédűségbe. Elmondja, hogy szereti a nőket s bevallja azt is, hogy sokszor kielégítetlen nemi éhség kínozza. Mert a nemi életben sohasem találja meg maradéktalanul azt az örömet, amit a szexualitás lényegének tart. A lányok szeretik őt és szívesen adják át magukat neki. De őt jobban izgatják az asszonyok. Azok a lányok, akikkel érintkezett, nyeszettek voltak és minden semmiségért sírni kezdtek. Az asszonyok egészen mások. Sokkal természetesebbek és közvetlenebbek. Csak éppen nem mer hozzájuk közeledni. Egy lánynak sem mer komoly ígéretet tenni. Pedig szeretné, ha majd az egyik lányból olyan asszony válna, amilyenre ő vágyik.

Nincs türelme a lányokhoz. A leányokat mindig újra meg kell hódítani, nevelni kell őket. A lányok kialakulatlanok, úgy érzi, hogy az asszonyok inkább őt kényeztetnék, mert az asszonyok sok mindenben túl vannak. Különböben is nem ez a baj, hanem az, hogy tele van kétségekkel. Ilyen össze-visszán, ilyen kapkodva beszélt Önnek a fiú.

És az elmondottak után Ön arra következtetett, hogy a fiú minden bajának rendellenes nemisége az oka. Fáradt és kétségei vannak. Irtózik a munkától. Mindez pedig azért van, mert olyan, ő előtte ismeretlen vágyakat kell legyőznie, amelyeket erkölcsi tudata nem enged a napvilágra. Energiáit lekötik ezeknek a vágyaknak a tudat alá szorítása. A fiú rendellenes — ez volt az Ön következtetésének végső eredménye. Analitikai módszerével azt akarta elérni, hogy a fiú önmagától is rögtön rájöjjön erre a „tényre”. Egyoldalúan csak szexualitásának irányába próbálta befolyásolni.

Ennek a helytelenségét csak tegnapi előadásában fogtam fel, amikor a kérdésről általánosságban, teoretikusan beszéltem. A proletároknál igen lazák a családi kötelékek — magyarázta Ön, — mert a kapitalizmus szétdobta a családot. A családtagok minden kérdésben ellentétben állanak egymással. Különösképpen állandó éles harc folyik az anyák és fiaik között. Az anyák uralkodni akarnának a fiúkon, elakarják szedni a keresetüket, a fiúk elég durván vesznek részt ebben a harcban. Ámde ez a durvaság csak látszólagos. Mert a fiúk ezzel leplezik tudatuk alá nyomott érzelmeiket. A proletároknál, — magyarázta Ön tovább, — a nemi élet a nyomor miatt tele van kényszerű gátlásokkal. Az ösztön befelé fordul és az anyára, mint az egyetlen közelben lévő és könnyen „elérhető” nőszemélyre irányul. Ez már szinte atavisztikus jelenség a proletároknál. A fiúk később minden nőben ezt az anyát keresik, akit persze sohasem találhatnak meg. Ezért olyan féktelen a nemi életük. Ezért nincsenek sohasem kielégítve. A részletek mindenütt mások és mások. De a lényeg ugyanaz. Küzdeni kell tehát a kapitalizmus ellen, hogy az ember szabad, gátlásoktól mentes nemi életet élhessen és felszabadulhassanak azok az energiák, amelyeket ma még, a kielégítetlen nemi vágyak kötnek le.

A fiú elmaradt Öntől, mert érezte, hogy ezen az úton sohasem jut el önmagához. Azt hittem, ez a csalódás kijózanítja, arca most már felderül és eltűnnek szeme alól a tépelődés mély árcai. Sajnos, nem így történt, és engem végtelenül felháborított az a megnemértés, amellyel szellemi, kulturális vezetőink és gyakorlati politikusaink sorsunkat általában kezelik. Micsoda boldog

fényességekben élhetnek ők valahol fent a magasban, hogy így játszodozhatnak a szavakkal. Hogyan lehet az, hogy majdnem minden problémánkat ilyen rubrikákkal intézték el? Megmerevítették az élet fájó és örömteli folyamatát. Elvitték önmagától s most mindannyian keressük azt a tőlünk elsodort életet. Sötét homályban születünk, megindultunk a világosság felé s most azt látjuk, újra csak a sötétben tapogatózunk. Engedje meg tehát, Uram, hogy én a magam szerény erejével megpróbáljak kimászni ebből a sötétségből, ahol társaim az Önök „tudománya”, „pszichológiája” és „szociológiája” jóvoltából, Önökkel együtt, még mindig egy helyben topognak.

Második levelemben majd erről szeretnék beszélni. *Gró Lajos*

1229

Hozzászólás Bartók Béla új könyvéhez

III.

A népzenei dallamanyag végső eredetének felfedése, a tudományos népzeneutató feladata, bár részben már túlmegy azon. Bármilyen eredményekre is jut az idevágó kutatás, a népi dallamok eredete (vagyis az, hogy honnan származtak el a népzenei anyagba) sohasem lesz döntő a dallamok népzenei odatartozásának megállapításánál. A népzenei jelenség népi jellegét végeredményben nem az határozza meg, hogy származását tekintve népi rétegek eredeti és önálló alkotása-e, vagy sem. A kérdés: stíluskérdés! — vallja Bartók és ezt a véleményét változatlan érvénnyel tartja fenn ma is. Így értendő most már az a megjegyzés, melyet még a „Magyar Népdal”-ban tesz a parasztdallamokra:

„A dallamok eredetének kérdését, vajjon ismert, vagy ismeretlen szerzőktől származnak-e, stb. — a meghatározás mint nem lényeges kérdést mellőzi.”

A stíluskérdést Bartók új kiadványa — *Népzeneink És A Szomszéd Népek Népzeneje* — az általános részben csak röviden érinti:

„...közös sajtóságú, egységes stílust eredményező dallamok keletkeznek. — Népzeneit tehát csakis sok, egymáshoz többé-kevésbé hasonló dallam adhat.”

Az egységes stílust eredményező alakító munkában, Bartók szerint, a nép konzervatív és utánzó hajlama játszik fontos szerepet. Az utánzó hajlam úgyszólván az anyagbeszerzést végzi el nagyrészt, a konzerváló hajlam pedig az egységes népzenei keretbe — a stílusba való beillesztést, átalakítást, hasonítást. Ez minden egységes népi dallamanyag kialakulásának legelfogadhatóbb magyarázata.

A népi stílus azonban nem egy magába zárt merev forma, hanem állandóan változó fejlődő valami. Nemcsak alakít, hanem alakul is. S ahogy léteznek stílusalkotó elemek — léteznek stílusalakító elemek is. A multból átvett tradíciók és a beolvasztásra váró mindenkori nyersanyag karaktere közösen szabja meg a népi stílus alakulását. Mert a bárhonnan odaszármazott anyag csak akkor kerül beolvasztásra, csak akkor oldódik fel a stílus egységben, ha alkalmasnak mutatkozik a népdaltermelő rétegek átöröklött és ezért ösztönszerű zenei érzésének spontán kifejezésére,

munka

illetve az aktuális zenei szükségletek kielégítésére. Amennyiben erre használható, jobban mondva amennyiben tényleg használták is. Népzene tehát nem az, amit a nép mindentől függetlenül és önállóan alkot magának, hanem mindaz, amit zenébe kívánczozó érzéseinek kifejezésére, vagy zenei szükségleteinek kielégítésére valamikor felhasznált, vagy jelenleg is felhasznál. A használat fogalmát, mint reális népdalmeghatározó elemet, Bartók új kiadványában veti fel először:

„Népzene mindazoknak a dallamoknak összesége, melyek valamilyen emberi közösségnél — használatban voltak...”

Meggyőződésünk, hogy ennek a fogalomnak bevezetésével és helyes értelmezésével a stílusalakító elemek kutatása, reálisabb és termékenyebb irányba fog haladni, mint akár Bartók elődeinél, akár kortársainál.

Bartók az új kiadványban is határozottan megkülönbözteti egymástól a magyarországi népdalok: A. = régi- és B. = új-osztályát. Ezzel már bizonyos stílusfejlődésre, illetve annak lehetőségére mutat a magyarországi népzeneben. Hogy ez a fejlődés ellentéteiben történik, azt Bartók a két osztály éles szembeállításával igazolja. Ez a szembeállítás pedig azt bizonyítja, hogy Bartók felérzi a stílusalakító erők dialektikus hatásának fontosságát.

„Nálunk a legutóbbi 10—12 évtizedben valósággal forradalmi módon és hirtelenséggel alakult ki a magyar falu új zenéje, visszaszorítva, sőt hovatovább teljesen kiszorítva, elsősorban a régi pentaton dallamanyagot, aztán pedig egyáltalán minden addigi anyagot.”

Semmi okunk sincs azt feltételezni, hogy ez az új stílus nem fejlettebb formában, magasabb szinten adja a régit. Az új stílus durmol karakterével szemben a régi stílus pentaton karaktere valóban háttérbe szorult. Egyben azonban fel is oldódott benne és nem tűnt el nyomtalanul — mechanikusan kiszorítva a helyéből.

A népdaltermés fejlődése és ezzel a népzenei stílusalakulás, elképzelhetetlen a néplélek karakterének, tehát végső fokon a népzenei kifejeződés és kielégülés szükségleteinek megváltozása nélkül. Mik ennek a változásnak szociografikus okai? Nyilvánvaló, hogyha az utánzó hajlamot ingerlő, vagy azt befolyásoló felső társadalmi rétegek összetétele megváltozik, ezzel változik az uralkodó társadalmi ideológia, az utánzásra ingerlő zenei kultúrideál is. Az uralkodó osztályok összetétele és karaktere pedig nem változhat a nem uralkodó osztályok összetételének módosulása nélkül. Így nemcsak az utánzásra ingerlő zenei kultúrideál változik, hanem a változott összetételű és változott társadalmi helyzetbe került népi rétegek kifejeződésre váró zenei érzései is, stb. Ilyen okai lehetnek annak az eseménynek, melyet Bartók a magyar falu új zenei stílusának kialakulásánál így határoz meg a fenti idézet folytatásaképpen:

„... a magyar falunak ez a zenei forradalma nem állt meg a magyar nyelvhatáron, hanem átesapott rajta és idegen nyelvterületeken ugyanolyan hirtelenséggel nagyjából ugyanolyan jelenségeket idézett elő.”

Etnográfikus nézőpontból ez az esemény valóban „csodálatos”.

Szociografikus kiegészítéssel azonban mindez átlagos történeti ismeretekkel is megmagyarázható és megérthető.

1231

A társadalomrajzi szempont teljes és konzekvens keresztülviteléhez elsősorban a népzene fogalmát kellene félreérthetetlenül meghatározni. De még előbb a nép fogalmát, mert ez is meglehetősen tisztázatlan még. Az etnografus gyűjtők a nép fogalmát nagyjában egyértelműen használják, földrajzilag elhatárolt faji, nemzeti, vagy nemzetiségi egység megjelölésére. Ebben az értelemben élnek a népzene fogalmával is. A népzenevel kapcsolatos szociografikus fogalmak még nem ennyire tisztázottak és ebből a szempontból azért kell különösen értékelnünk Bartók új kiadványát, mert kimondottan etnografikus célkitűzései ellenére, a használat fogalmának bevezetésével erős impulzust adott a társadalomrajzi fogalomkör kialakulásához.

Justus György

Kassák Lajos: Napjaink átértékelése

(Tanulmányok. „Munka” kiadás.)

E mű különféle cikkek gyűjteménye, de mint kimondatlan címszó a **szocializmus** fogja egységbe azokat. Minden cikknek egyaránt ez a magva, verete és célja.

A szocializmus Kassáknál a marxizmussal úgyszólván azonos, — legalább ahogy azt vezető cikkében proklamálja. Nem átal ő sem visszanyúlni Feuerbachig, hogy a jelent megértesse...

Bevezető tanulmánya zsúfolt, idézetektől elnehézült igazoló irat a marxizmus mellett, — de az az érzésem, hogy mindez a lesbenálló pártteoretikusok miatt történik, hadd lássák, hogy ő is tud olyan nyelven, mint a párt bármely fémjelzett tudósa.

Többi cikkében mint tisztabírálatú, nagyvonalú publicista tárul elénk. Nem elmélkedik tovább, hanem konkrétumokban világít. 1933-ban ért tetőfokára a modern munkásmozgalom tragikuma. A II. Internacionale egy emberöltő alatt előregedett, s holnapra nyilvánvalóvá válik a III. Internacionale széthullása.

A forradalomnak történelmi adottságoknál fogva el kellett buknia. Ezeknek a törvényeknek részletes megmutatása a mai gondolkodó szocialista legfontosabb feladata. A munkásmozgalom tragédiája, hogy a két munkáspárt egymást ütötte és balhitükben odáig mentek, hogy a jelenlegi válságot a kapitalizmus végórájának tartották. A munkáspártok szónokai és lapjai még mindig úgy beszélnek és írnak, mintha a jelen pillanatban is készen lennének egy ellentámadásra.

Kassák jobban lát be Oroszországba, mint azok, akik ott jártak.

Éles, mikor arról ír, hogy magukat szocialistáknak valló egyének és csoportok bemagolt formulákkal akarják elkendőzni a fasiszmus hatalmi lehetőségeit. Kezdetben Mussolini közeli bukását jósolták. Aztán „A hollók belefáradtak a károgásba!”

Az idők változásának okát magyarázza. Hitlerék már nem mondják, hogy a tőke ellen harcolnak, hanem a kapitalisták ellen. Mussolini, amikor a nemzeti ujjáébredést hirdeti, ugyanakkor külpolitikájába fél-

munka

reérthetetlenül a többi nemzetekkel való békés összeférés lehetőségeit készíti elő.

Az elesett osztrák munkásoknak állít emléket. „Páratlan alakjaivá lettek a modern munkásmozgalom történetének, de dicsőségükben mégsem a forradalom, hanem az etika síkján jelennek meg előttünk. Mintha tulajdon életük feláldozásával az eszme reputációját akarták volna helyreállítani!”

Szinte az utolsó napok történetileg minden nagy mozgalmi eseményről megemlékeznek, hogy az aktuális feladatokat reálisan összegezhessék.

A spanyol harcokról szólván, úgy véli, hogy a XIX. század örökségét játszottuk el ezen az erőpróbán. „A kísérletezők nem is tagadták, hogy harcaikban a párisi kommün mintaképe lebegett előttük. A szónokok páthosszal világmegváltást szónokoltak, a proletáriátus barrikádokat emelt, az élharcosok teljes gyakorlatlansággal bomba hajigálásra készültek és gyatra, régimódi fegyverekkel fordultak szembe a reguláris katonaság ágyúival, gépfegyvereivel és bombavető repülőosztagaival.

Hát valóban, 1934 forradalmárai előtt a párisi kommün olajnyomatokban sokszorosított jelenetei lebegtek követendő példaképpen? — kiáltja Kassák, akit minden korszerűtlenség kihoz a sodrából.

Kiemelünk Kassák könyvéből egy passzust, a legfontosabbat. Ettől eltekintve, szubjektív okokból is, mert arról az eszmecseréről van szó, amelyért elszigetelten egy évtizede küzdött Magyarországon.

Kassák azt kérdezi :

„Végül fel kell vetnünk a kérdést: ha a faszizmus önmagában való összeomlására spekulálni oktalan képzelgés, ha a faszizmust csakúgy, mint általában a tőke uralmát, a proletáriátusnak kell megdöntenie, milyen úton és módon induljon meg a szociálista mozgalom újabb lendülete?”

És így felel :

„Félre az ultimatív politikával és éretlen demagógiával. Ne hódoljunk be az üres szavaknak és ne féljünk a valóság talaján maradni. Ha a burzsoa forradalmak során a polgárság, mint faltörő kő, a proletáriátust toltta maga előtt a harcban, most fordul a sorrend és a proletáriátusnak kell maga előtt tolnia a szabadszellemeű polgárságot.”

Ezt a javaslatot ismétlem magam is untalan, a szociáldemokrata párt publicistáinak állandó tiltakozásától kísérve. Polgári szempontokból indultam, Kassák a munkások oldaláról jött: most a politikai adottságok ellenkező irányú kritikai szemlélete közben találkoztunk.

Időszerűnek lenni! — kiáltja bele Kassák a világba, s valóban ez napjaink átértékelésének pregnáns jelszava.

Rubin László

munka

társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: Kassák Lajos ● felelős kiadó: Falus Ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. bulcsu-u. 19 I 7. ● csehszlovákiában: Jelen Mihály, Bratislava, Prayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.